

Ruimte voor recreatie op de Veluwe

Eindrapport

Colofon

© Bureau voor Ruimte & Vrije Tijd, eindrapport januari 2025

Opdrachtgever

VeluweAlliantie

Contactpersonen: Drs. Peter Leonhart (ANWB) en Evert Leusink (VeluweAlliantie)

Auteurs

S. (Sanne) Meekes, MSc.

R. (Rozemarijn) Pool, MSc.

T. (Tinco) Lycklama, Drs

A. (Annemiek) Riefel, BSc.

Bureau voor Ruimte & Vrije Tijd

Oude Kraan 72

6811 LL Arnhem

06-53383550 (Tinco)

lycklama@ruimteenvrijetijd.nl

www.ruimteenvrijetijd.nl

Beeldmateriaal

Eigen archief, VisitVeluwe (© Jurjen Drenth)

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
1 Inleiding.....	8
1.1 Aanleiding	8
1.2 Het onderzoek.....	8
1.3 Afbakeningen en definities.....	9
2 Beschikbare recreatieruimte	13
2.1 Recreatieruimte per inwoner	13
2.2 Recreatieruimte voor inwoners én toeristen.....	14
2.3 Recreatieruimte voor inwoners, toeristen én dagjesmensen	15
2.4 Conclusies	16
3 Toekomstige ontwikkelingen	19
3.1 Toename inwoners 2040.....	19
3.2 Toename toeristen en dagjesmensen 2040	20
3.3 Conclusies	21
4 Opgave recreatieruimte	23
4.2 Inleiding.....	23
4.3 Opgave recreatieruimte 2040	24
4.4 Conclusie	25
5 Kansen voor recreatie in de Gouden Randen	27
5.1 Recreatieve kwaliteit Gouden Randen	27
5.2 Kansrijke ruimtelijke concepten	28
5.3 Raming kosten recreatieve invulling.....	38
6 Conclusies & aanbevelingen.....	42
6.1 Conclusies & opgaven	42
6.2 Aanbevelingen.....	43
6.3 Randvoorwaarden voor succes	46
7 Bijlagen	48
Bijlage 1: Begeleidingsgroep	48
Bijlage 2: Verantwoording.....	48
Bijlage 3: Aanvulling randvoorwaarden voor succes	51

Samenvatting

Aanleiding onderzoek ruimte voor recreatie op de Veluwe

De Veluwe is het grootste aaneengesloten natuurgebied van Nederland. De natuur staat echter door verschillende factoren onder druk, waaronder toenemende recreatieve drukte. Een groeiend aantal bezoekers mag in de toekomst niet leiden tot extra druk op én achteruitgang van de natuurkwaliteit op het Veluwemassief.

Daarom verkent Bureau voor Ruimte & Vrije Tijd in opdracht van de Veluwe Alliantie wat de mogelijkheden zijn om de **gouden randen** (flanken) van de Veluwe toeristisch-recreatief te ontwikkelen. Dit creëert meer ruimte voor bezoekers en zorgt tegelijkertijd voor dat het hele gebied profiteert van de positieve effecten van recreatie en toerisme.

Dit is het uitgangspunt van deze studie voortkomend uit de Regio Deal. De centrale onderzoeksvraag is: ***Hoeveel recreatieruimte is er nodig om het toenemend aantal bezoekers in de Gouden Randen op te vangen, welke voorzieningen horen hierbij en wat zijn de verwachte kosten?***

Huidige situatie

Op dit moment is er op de Veluwe per inwoner meer groene ruimte beschikbaar dan elders in Nederland. Echter, de groene ruimte is niet jaarrond opengesteld en toegankelijk. Zo zijn er gebieden in de recreatiezonering (delen van het jaar) afgesloten vanwege ecologische kwetsbaarheid, of vanwege andere functies.

Ook zijn er gebieden die om andere redenen niet vrij, zonder entreeprijs, toegankelijk zijn (bijv. Kroondomein Het Loo en het Nationaal Park de Hoge

Veluwe. Het onderzoek neemt deze ratio (de opengestelde recreatieruimte per inwoner) als basis voor de berekening. De definitie is dat recreatieruimte opengesteld en toegankelijk moet zijn.

Niet alleen inwoners maken gebruik van de recreatieruimte. Ook toeristen en dagjesmensen. Zij komen juist voor de natuur- en recreatieterreinen naar de Veluwe.

Opgave: een tekort aan recreatieruimte

Naar 2040 toe verwachten we een groei van het aantal inwoners en bezoekers. Hierdoor zal de druk op de groene recreatieruimte naar verwachting toenemen en staat de Veluwe voor een grote uitdaging.

Kwaliteit behouden

In dit onderzoek hanteren we een gemiddeld aantal vierkante meters groenblauwe recreatieruimte per gebruiker, gebaseerd op gegevens uit 2024. Uitgangspunt van dit onderzoek is dat, ondanks de groei van inwoners en bezoekers, de hoeveelheid groenblauwe recreatieruimte per persoon op de Veluwe minimaal gelijk blijft. De biodiversiteit staat al onder druk, terwijl het groene karakter de Veluwe juist aantrekkelijk maakt om te wonen, werken en recreëren. Dit is dan ook dé kernkwaliteit van de Veluwe en moet behouden blijven.

Opgave: ca. 6.400 hectare aan recreatieruimte

Ten opzichte van de huidige situatie is er in 2040 sprake van een tekort van ca. 6.400 hectare aan recreatieruimte. Dit is een forse oppervlakte, en omvat 9% van de huidige opengestelde recreatieruimte en 3% van het totale landoppervlak van de Veluwe.

Toekomst: multifunctioneel ruimtegebruik

Deze opgave staat niet op zichzelf. Vanuit diverse domeinen wordt aanspraak gemaakt op de beschikbare ruimte. Om alle plannen te realiseren is er veel meer grondgebied nodig. Daarom moet de strategie gericht zijn op multifunctioneel ruimtegebruik, waarbij meerdere functies naast elkaar bestaan in één gebied, zoals wonen, werken, recreatie, natuur en landbouw, in plaats van exclusief ruimte te reserveren voor recreatie. Het openstellen, toegankelijk én beleefbaar maken van *bestaande* ruimte is dan ook nodig om de Gouden Randen te (gaan) ontwikkelen. Dat kan op twee schaalniveaus; de **basis op orde** krijgen én een aantal **top locaties** realiseren.

Koppelkansen die we zien zijn:

- **Toegankelijkheid en beleving van natuur, rivieren en watergangen**, bijvoorbeeld uiterwaarden en schouwpaden;
- **Agrotoerisme**, van boerenlandpaden, landwinkels, tot recreatieve activiteiten bij de boer, zoals boerengolf en kamperen bij de boer;
- **Aantrekkelijkheid woonomgeving**, groen in de wijk, parken en paden vanuit de voordeur;
- **Meervoudig ruimtegebruik**, begraafplaatsen, GGZ terreinen, klimaatparken en volkstuinen als aantrekkelijke verbindingzones tussen woonwijken en het groene ommeland.

Advies: recreatie meenemen in planvorming én budget organiseren

Recreatie meenemen in planvorming

Het is hoog tijd dat beleidsmakers en terreinbeheerders de urgentie van toegankelijk en beleefbaar groen en blauw serieus nemen. Er is steeds meer aandacht voor groen in ruimtelijke plannen, maar *recreatief groen* blijft het ondergeschoven kindje. Er wordt nauwelijks budget vrijgemaakt om groen ook toegankelijk en beleefbaar te maken. Dit moet veranderen. De praktijk leert dat

de recreatiemogelijkheden pas ter sprake komen wanneer plannen al vastliggen of in een vergevorderd stadium zijn. Terwijl het belang van goede recreatieve voorzieningen ontzettend groot is voor onze brede welvaart.

Geen nieuwe plannen nodig, wél eigenaarschap en regie

Er hoeven geen nieuwe recreatieplannen te komen. Zorg dat recreatie wordt meegenomen in de gebiedsontwikkeling agenda's, met een duidelijke paragraaf én toereikend budget. Recreatie moet een integraal onderdeel zijn van elk gebiedsproces, zodat het kan bijdragen aan oplossingen. De recreatiedruk zal de komende jaren alleen maar toenemen. Niets doen is geen optie en leidt onherroepelijk tot overbelasting van kwetsbare gebieden en problemen. Het Rijk, provincie, regio's, gemeenten én projectontwikkelaars hebben hierin een sleutelrol.

Wat is er nodig?

Wij adviseren om een werkgroep op te richten die een uitvoeringsprogramma opstelt, waarbij provincie, regio's, gemeenten, waterschappen en terreinbeheerders worden betrokken. De werkgroep moet aan de slag met twee opdrachten:

1. **Onderzoek wat ervoor nodig is om recreatie mee te nemen in ruimtelijke planvorming.** Wij adviseren om recreatie stevig te verankeren in beleid door provinciale en gemeentelijke verordeningen aan te vullen met een recreatieparagraaf én groennorm die ingaat op de toegankelijkheid en beleefbaarheid van groen. Sluit hiervoor aan bij bestaande initiatieven. Het ontwikkelen van inspiratiemiddelen en praktische ondersteuning voor grondeigenaren is daarbij essentieel.
2. **Regel financiering** voor het realiseren van meer recreatieruimte. Bepaal eerst de methode en wie moet bijdragen. Reken vervolgens meer gedetailleerd uit hoeveel geld nodig is om de benodigde 6.400 hectare recreatieruimte te realiseren én onderhouden. En werk daarbij uit wat het op kan leveren, zowel qua **economische impact, werkgelegenheid als**

maatschappelijke effecten. Het laatste geeft waardevolle munitie om het belang te onderstrepen.

Verder is het van belang een sterke *propositie* voor de Gouden Randen te formuleren. Geef aan wat de bezoeker kan verwachten in de Gouden Randen en start met gerichte bestemmingsmarketing. Tot slot adviseren wij te investeren in voorlichting, gedragssturing en infrastructuur om aantrekkelijke vakantielandschappen van de toekomst te ontwikkelen én overlast te voorkomen.

Randvoorwaarden voor succes

Bij het creëren van extra recreatieruimte op de Veluwe is het belangrijk rekening te houden met de diverse recreanten en hun behoeften, de draagkracht van de Gouden Randen en de mogelijke aanzuigende werking op het Veluwemassief. Ontwikkelingen moeten aansluiten bij de identiteit en kenmerken van de flankgebieden, waarbij onderscheidende recreatieve mogelijkheden worden gecreëerd. Daarnaast zijn voldoende financiële middelen noodzakelijk, niet alleen voor de aanleg maar ook voor het beheer en onderhoud van de recreatieve voorzieningen. Integrale oplossingen en duidelijke afspraken zijn cruciaal om de recreatiedruk duurzaam te verdelen en nieuwe problemen te voorkomen.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

De Veluwe is het grootste aaneengesloten natuurgebied van Nederland en tegelijkertijd ook de best bezochte vakantie- en vrijetijdsbestemming.

De komende jaren is sprake van een groeiende noodzaak om de groenblauwe ruimte op de Veluwe goed te benutten, voor de natuur, voor klimaatadaptatie, voor woningbouw, en nog andere functies, maar zeker ook voor recreatie en toerisme. Om in de toekomst (een groeiend aantal) inwoners en toeristen te kunnen blijven ontvangen en een bijzondere (natuur)ervaring te bieden, is er behoefte aan een betere spreiding en nieuwe 'ruimte voor recreatie'.

Het belang van recreatie en toerisme

Groene recreatieruimte draagt bij aan onze brede welvaart. Recreatie en toerisme wordt te vaak als bijzaak behandeld, terwijl het essentieel is voor onze maatschappij. Voldoende ruimte voor recreatie bevordert sport, beweging en sociale cohesie, wat leidt tot minder fysieke en mentale problemen en lagere zorgkosten. Groenblauwe ruimtes in steden die recreatief benut kunnen worden, helpen hittestress en wateroverlast te verminderen, en buiten de steden kunnen ze bijdragen aan waterberging.

De komende jaren neemt zoals gezegd het aantal inwoners én bezoekers op de Veluwe fors toe. Dit vraagt om een passende strategie van de Veluwe gemeenten. Zeker nu door recreatiezonering sprake is van het beschermen van kwetsbare natuur met als gevolg een mogelijk (deels) beperktere toegankelijkheid van gebieden.

Bestemmingsmanagement Veluwe: ontwikkel de Gouden Randen

De strategie voor de Veluwe is om het Veluwemassief niet drukker te laten worden, met het oog op de kwetsbare natuur. Tegelijkertijd is er de ambitie om inwoners en bezoekers een gastvrije Veluwebeleving te blijven bieden. Daarom wordt nu nadrukkelijk naar de flanken van de Veluwe gekeken, vanuit het

oogpunt van spreiding. Deze zogenaamde 'Gouden Randen' staan centraal in de Regiodeal Veluwe en vormen het vertrekpunt voor dit onderzoek.

Doel van dit onderzoek

Het doel van dit onderzoek is om te verkennen of de Gouden Randen een volwaardig alternatief kunnen vormen voor toekomstige bezoekers. En wat er voor nodig is om dit alternatief te ontwikkelen. Het moeten namelijk wel gebieden van belang worden. Dit vraagt om investeringen in kwantiteit en kwaliteit, dus 'meer ruimte voor recreatie' én investeringen in gebiedsontwikkeling met bijhorende, passende voorzieningen, zoals musea, attracties, bezoekerscentra en recreatieve infrastructuur. Tot slot voorzieningen die de balans waarborgen, zodat nieuwe gebieden duurzame alternatieven worden, met voordelen voor inwoners en ondernemers en minimale overlast, want de mogelijkheden in de Gouden Randen zijn niet onbeperkt. Op deze manier draagt toerisme positief bij aan opgaven die spelen in de Gouden Randen.

1.2 Het onderzoek

Het onderzoek is opgesplitst in twee delen:

- **Recreatieruimte.** In dit onderdeel brengen we (kwantitatief) de huidige situatie aan recreatieruimte op de Veluwe in kaart en bekijken we het tekort aan recreatieruimte in de toekomst. Het doel van deze analyse is om in kaart te brengen hoeveel recreatieruimte er de komende jaren op de Veluwe (en specifiek in de Gouden Randen) nodig is om de toenemende toeristisch-recreatieve vraag op te vangen. De berekeningen zijn gebaseerd op een modelmatige aanpak waarin aannames worden gedaan om tot de getallen te komen. Daarbij gaan we uit van een gemiddeld aantal m² groenblauwe recreatieruimte per gebruiker (gebaseerd op gegevens uit 2024) en het volgende principe: naar de toekomst vermijden van nettoverlies aan groenblauwe ruimte.

- **Ontwikkelopgave.** In dit onderdeel wordt de opgave aan recreatieruimte verder uitgewerkt. Wat is er nodig om de vraag te accommoderen in de Gouden Randen? Welke voorzieningen en ruimtelijke concepten zijn kansrijk en wat zijn de kosten?

In paragraaf 1.3 staan de definities en afbakeningen die we in dit onderzoek hanteren weergegeven.

1.3 Afbakeningen en definities

Recreatieruimte

Wat verstaan we onder recreatieruimte? In dit onderzoek definiëren we recreatieruimte als: *‘De oppervlakte groenblauwe buitenruimte waarin bezoekers kunnen recreëren, met als motief ‘bezoek aan een natuur- of recreatiegebied, die opengesteld en toegankelijk zijn’.*

De recreatieruimte is afgebakend aan de hand van de volgende criteria:

- Groenblauwe buitenruimte dat men bezoekt met het motief om te recreëren in de natuur. Tot deze groenblauwe ruimte behoren o.a. natuurgebieden, recreatiegebieden, maar ook parken en plantsoenen.
- De recreatieruimte moet opengesteld en toegankelijk zijn. Niet alle recreatieruimte is per definitie (het hele jaar door) opengesteld (zoals bijv. in de recreatiezonering). Met opengesteld bedoelen we dat bezoekers fysiek het gebied in kunnen. Betaling voor een bezoek aan natuur- en recreatiegebieden (zoals een toegangskaart of parkeergeld) vormt in deze analyse geen belemmering voor de openstelling en toegankelijkheid¹.

¹ We maken hier één uitzondering in: Nationaal Park De Hoge Veluwe. De relatief hoge entreekosten hebben als gevolg dat er relatief veel toeristen en juist weinig inwoners gebruik maken van het Nationaal Park. Om die reden zien we (in overleg met de begeleidingsgroep) het Nationaal Park niet als recreatieruimte voor inwoners (niet toegankelijk), maar wel voor bezoekers.

- De recreatieruimte betreft de oppervlakte van het land/water² dat geschikt is om te recreëren. In deze oppervlakte kunnen vaak verschillende vormen van recreatie worden ondernomen, maar in de analyse rekenen we met de vlakken aan groenblauwe ruimte en niet met een activiteit of vorm van recreatie (zoals fietsen, wandelen, etc.). Er kan een verschil zitten in de mate waarin een gebied is ontsloten, maar we rekenen met de gehele oppervlakte van het perceel, omdat dit ook het ‘decor’ aan recreatieruimte is (mits opengesteld en toegankelijk).

Deze afbakening betekent dat commerciële voorzieningen waarbij het primaire bezoekmotief *niet* een bezoek aan de natuur is (denk aan een vakantiepark of attractiepark) niet zijn meegenomen in deze analyse.

Ook agrarische percelen nemen we niet mee als recreatieruimte, omdat deze vlakken niet primair bedoeld zijn als recreatief gebied. Het is vaak niet toegankelijk. Agrarische percelen kunnen natuurlijk wel geschikt worden gemaakt voor recreatief medegebruik. We zien agrarisch gebied in dit onderzoek dan ook als kans voor het ontwikkelen van recreatieruimte.

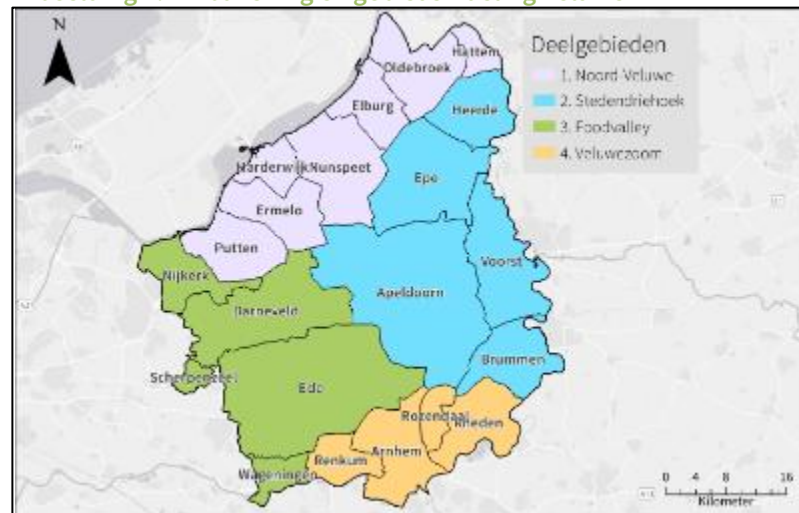
² Voor water geldt dat we alleen kijken naar de oppervlakte aan water dat recreatief gebruikt mag worden. Hieronder verstaan we officiële zwemwaterlocaties, water in een recreatiegebied en water waar gevaren of gekanood mag worden.

Geografische afbakening

Met 'de Veluwe' bedoelen we de 21 Veluwse gemeenten, zie afbeelding 1.1.

Afbeelding 1.1 Afbakening en gebiedsindeling Veluwe

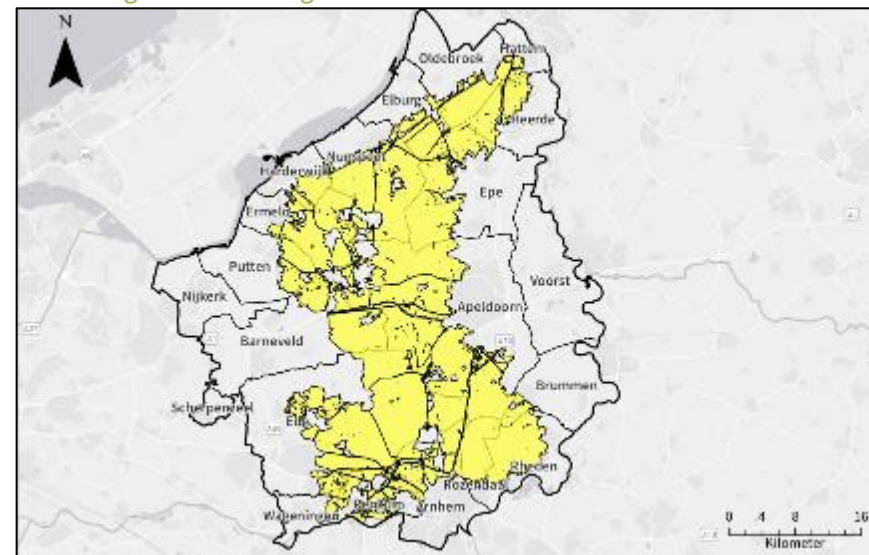

Het Veluwemassief en de Gouden Randen

Vetrekpunt van dit onderzoek is de strategie dat de VeluweAlliantie de groei aan recreatie en toerisme wil opvangen in de Gouden Randen. Het Veluwemassief moet worden ontlast. *Dat betekent niet dat er niets kan of mag op het Veluwemassief.* Bovengenoemde strategie is vastgelegd in de Regiodeal Veluwe.

We beschouwen het gebied waar de recreatiezonering van de provincie Gelderland van toepassing is als het Veluwemassief, zie afbeelding 1.2. De gebieden die buiten de recreatiezonering vallen, zoals de randen van de Veluwe en het agrarische gebied rondom Garderen, Elspeet, Uddel en Speuld (het 'GEUS' gebied), scharen we onder de 'Gouden Randen'. Ook in de Gouden Randen liggen natuurgebieden en landgoederen. Daardoor zijn de mogelijkheden niet onbeperkt en moet rekening worden gehouden met zowel de natuurwaarden als andere functies in deze gebieden.

Afbeelding 1.2 Afbakening Veluwemassief en Gouden Randen

Recreatieruimte per persoon

De recreatieruimte wordt in kaart gebracht per persoon. *Wie zijn deze 'personen'?* We houden rekening met verschillende gebruikersgroepen: inwoners, toeristen en dagjesmensen. Goed om hierbij te vermelden is dat we in de berekening uitgaan van het *maximum* aantal personen. Dat wil zeggen: het totaal aantal inwoners, het maximum aantal toeristen en dagjesmensen dat aanwezig *kan* zijn. Dat wil niet zeggen dat iedere persoon op hetzelfde moment gebruikmaakt van de recreatieruimte op de Veluwe, maar dit geeft wel aan dat als iedereen tegelijkertijd aanwezig is, er X-aantal m2 aan recreatieruimte beschikbaar is, per dag. We kijken dus naar het aantal potentiële gebruikers van de recreatieruimte. Wie deze potentiële gebruikers zijn en hoe we deze aantallen hebben vastgesteld, wordt hieronder kort toegelicht:

- *Inwoners*: de inwoners van de 21 Veluwse gemeenten.

- *Toeristen:* onder de toeristen verstaan we personen die van buiten één van de Veluwe gemeenten komt en langer dan 24 uur in het gebied verblijft en overnacht. In de huidige situatie gaan we hierbij uit van de (hoogst mogelijke) capaciteit van verblijfsrecreatie (aantal slaapplekken). Voor de toekomstige situatie is dit uitgebreid met de verwachte toename van het aantal verblijfgasten. Zie bijlage 2 voor een uitgebreide toelichting van de werkwijze.
- *Dagjesmensen:* de dagjesmensen zijn de bezoekers uit Nederland die korter dan 24 uur in het gebied zijn en niet overnachten in het gebied. We hebben het aantal dagjesmensen berekend op basis van het aantal ondernomen buitenactiviteiten op jaarbasis³ en vertaalt naar een aantal personen per dag (in potentie), zie bijlage 2 voor een toelichting.

³ NVTO cijfers uit VisitVeluwe (2023) Kerncijfers Toerisme & Recreatie

2 Beschikbare recreatieruimte

In dit hoofdstuk staat weergegeven wat de huidige beschikbare hoeveelheid recreatieruimte is op de Veluwe aan de hand van de volgende berekeningen:

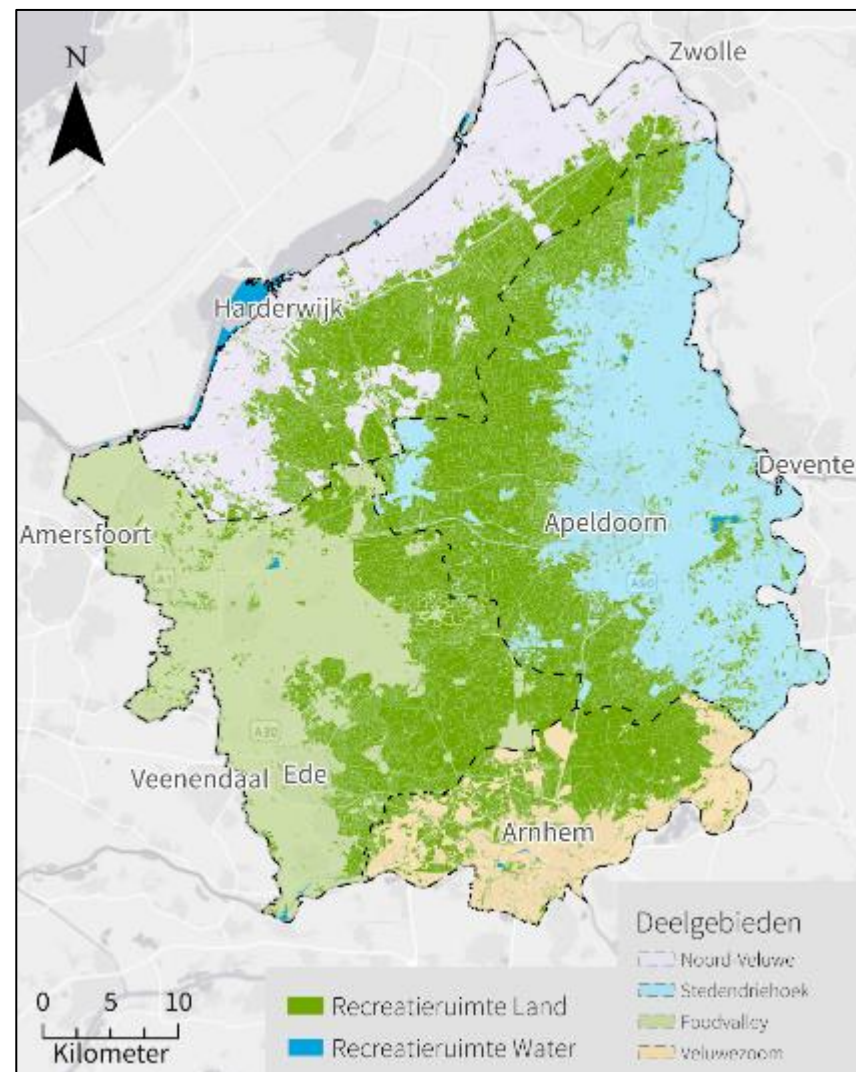
- De (opengestelde) recreatieruimte per inwoner (paragraaf 2.1);
- De recreatieruimte voor inwoners en toeristen (paragraaf 2.2);
- De recreatieruimte voor inwoners, toeristen en dagjesmensen (paragraaf 2.3);
- Conclusie (paragraaf 2.4).

2.1 Recreatieruimte per inwoner

De 21 Veluwse gemeenten (hierna: de regio Veluwe) omvatten samen een oppervlakte van 220.649 ha (inclusief water). Met behulp van GIS is berekend dat 91.422 ha hiervan recreatieruimte is; dit is 41% van de totale oppervlakte van de regio Veluwe. De recreatieruimte is weergegeven in afbeelding 2.1. In de Veluwse gemeenten wonen bij elkaar 986.400 inwoners⁴. Per inwoner gerekend, is er dus 972 m² aan recreatieruimte op de Veluwe beschikbaar. Ter vergelijking, in een eerdere studie⁵ bleek dat de gemiddelde Nederlander beschikt over 308 m². Kortom, op de Veluwe is er bijna drie keer zoveel groene recreatieruimte aanwezig. Dat is ook niet zo gek, aangezien de Veluwe een regio is met twee omvangrijke Nationale Parken.

Let op: binnen deze (vaak kwetsbare) natuur is sprake van een afname van biodiversiteit. Recreatie is één van de oorzaken hiervan. Toenemende recreatiedruk heeft negatieve gevolgen voor de instandhouding van de N2000-doelen en is dan ook niet wenselijk.

Afbeelding 2.1 Recreatieruimte Veluwe Totaal

⁴ CBS (2023) Regionale prognose 2023-2050; bevolking, intervallen, regio-indeling 2021

⁵ ANWB (2023), Ruimte voor recreatie. Verkenning van het nationale tekort aan recreatieruimte.

Recreatieruimte Veluwe opengesteld

De beschikbare recreatieruimte is niet altijd en overal jaarrond opengesteld. Dat wil zeggen dat er niet het gehele jaar gerecreëerd kan worden, omdat bezoekers het gebied niet in kunnen. Zo zijn er gebieden in de recreatiezonering (delen van het jaar) afgesloten, bijvoorbeeld vanwege (ecologische) kwetsbaarheid, vanwege de functie (bijv. defensie terrein) of om andere redenen niet vrij, zonder entreprijs, jaarrond toegankelijk (bijv. Kroondomein Het Loo en het Nationaal Park de Hoge Veluwe). Ook buiten de recreatiezonering op de Veluwe zijn er gebieden die niet toegankelijk zijn, bijvoorbeeld de natuur langs de snelweg. Als we alleen kijken naar de recreatieruimte die (voor zover bekend) is opengesteld, dan gaat het om een oppervlakte van 75.160 ha⁶; dit is 77% van de totale hoeveelheid recreatieruimte. 23% is dus niet (jaarrond of delen van het jaar) opengesteld of openbaar toegankelijk. Per inwoner betekent dat er **712 m²** aan recreatieruimte beschikbaar is⁷.

We zien dit getal (de opengestelde recreatieruimte per inwoner) als basis voor de berekening. In onze definitie gaan we er immers vanuit dat recreatieruimte opengesteld en toegankelijk moet zijn.

2.2 Recreatieruimte voor inwoners én toeristen

De inwoner is niet de enige recreant die de Veluwe bezoekt en gebruikmaakt van de recreatieruimte. De Veluwe wordt ook druk bezocht door toeristen die langer in het gebied verblijven (overnachten). De inwoners delen de recreatieruimte op de Veluwe dus met toeristen. We gaan ervan uit dat

toeristen gebruikmaken van Nationaal Park De Hoge Veluwe, daarom betrekken we de oppervlakte van 4.900 hectare nu wel in onze berekeningen.

Toeristen

De Veluwe ontvangt jaarlijks veel toeristen. De ene dag is het drukker dan de andere dag. Om te achterhalen hoeveel toeristen er in potentie kunnen overnachten op de Veluwe, kijken we naar de capaciteit van de verblijfsaccommodaties (aantal slaapplekken). We beschouwen de toeristen dus als 'tijdelijke inwoners'.

Wanneer alle accommodaties open en bezet zijn, dan is de totale capaciteit van het verblijfsrecreatieve aanbod 124.346 slaapplekken^{9,10}. Op het piekmoment kunnen er in potentie dus ca. 124 duizend mensen extra (boven op de inwoners) gebruikmaken van de recreatieruimte op de Veluwe, als alles bezet is. Aangezien inwoners en toeristen dezelfde recreatieruimte delen kijken we wat het effect is op de beschikbare hoeveelheid per 'gebruiker': inwoners én toeristen, zie hieronder.

Inwoners en toeristen

Als we de recreatieruimte berekenen voor de inwoners en toeristen samen komt dit neer op **677 m²**¹¹ aan recreatieruimte per (potentiële) gebruiker, inwoner en toerist.

⁶ NP De Hoge Veluwe is in deze berekening ook niet meegenomen, vanwege de beperkte recreatieve functie voor inwoners, mede door de entreekosten (zie hoofdstuk 1).

⁷ Als volgt berekend: Recreatieruimte (70.260 ha) in m² gedeeld door aantal inwoners (986.400)

⁸ Op basis van: CBS. (2023) Logiesaccommodaties; capaciteit, accommodaties, bedden, regio en LDA (2024) Landelijke database logiesaccommodaties

⁹ Niet alle accommodaties zijn jaarrond open (denk aan seizoensplaatsen die in de winter niet beschikbaar zijn).

¹⁰ Voor de gemeenten Harderwijk en Elburg is voor de capaciteit naar LDA gegevens gekeken, omdat deze gemeenten niet onder het CBS toeristengebied Veluwe en Veluwerand vallen.

¹¹ Als volgt berekend: Recreatieruimte (75.160 ha) in m² gedeeld door aantal personen (inwoners (986.400) + toeristen (124.346))

2.3 Recreatieruimte voor inwoners, toeristen én dagjesmensen

Naast toeristen wordt het gebied ook bezocht door bezoekers van buitenaf die een dagje naar de Veluwe komen om te recreëren. Inwoners en toeristen moeten de recreatieruimte dus ook delen met de dagjesmensen.

Dagjesmensen

De Veluwe wordt jaarlijks door veel dagjesmensen bezocht. Hoewel inwoners, toeristen en dagrecreanten verschillende activiteiten ondernemen, geven we in deze paragraaf indicatief aan wat het 'totaal' aan gebruikers op de piekmomenten betekent voor de verdeling van de groenblauwe recreatieruimte.

Visit Veluwe heeft data¹² over het aantal activiteiten die dagjesmensen in 2023 hebben ondernomen op de Veluwe. Hierbij maken ze ook een uitsplitsing naar type activiteit. Omdat we het hier hebben over recreatie in de natuur kijken we alleen naar de activiteiten ondernomen in de natuur of in/op het water. Hieruit blijkt dat op een gemiddelde dag circa 62.000 dagjesmensen op de Veluwe zijn die een buiten- of wateractiviteit ondernemen. *Dit zijn binnenlandse dagjesmensen niet wonend op de Veluwe.*

Toelichting op de berekening: we hebben het aantal ondernomen activiteiten op jaarbasis omgerekend naar het aantal activiteiten per dag. Hoewel in realiteit de drukte zich niet evenredig verspreid over het jaar, hebben we voor deze berekening wel het aantal activiteiten evenredig verdeeld over het jaar, om een indicatie te geven van de impact van dagjesmensen.

Hiermee weten we het aantal activiteiten dat invloed heeft op de recreatieruimte. Omdat er geen betere cijfers zijn nemen we aan dat één activiteit gelijk staat aan één persoon.

Ook hier geldt weer: dagjesmensen maken niet alleen gebruik van de recreatieruimte maar delen deze ruimte met inwoners en toeristen. Daarom kijken we naar het totaal van het aantal personen, zie hieronder.

Inwoners, toeristen én dagjesmensen

Als we de recreatieruimte delen door het aantal inwoners, toeristen én dagjesmensen, blijft er nog maar **620 m2 recreatieruimte over per potentiële gebruiker**, inwoner, toerist of dagjesmens¹³.

Disclaimer rekenmethode;

We beseffen dat er verschillen zijn tussen de drie relevante groepen (inwoners, toeristen en dagjesmensen) wat betreft duur en tijdstip van de aanwezigheid door het jaar heen, en hun gedrag in natuur- en recreatiegebieden. Wat we met deze 'optelsom' beogen is de beschikbaarheid van groenblauwe ruimte aan te geven gerelateerd aan de omvang van het aantal (potentiële) gebruikers (m2/gebruiker). We kunnen met deze cijfers het exacte gebruik of gedrag niet voorspellen of modelleren.

¹² Uit het Nederlands Vrijtijdsonderzoek (NVTIO).

¹³ Als volgt berekend: Recreatieruimte (75.160 ha) in m² gedeeld door aantal personen (inwoners (986.400) + toeristen (124.346) + dagjesmensen (106.557))

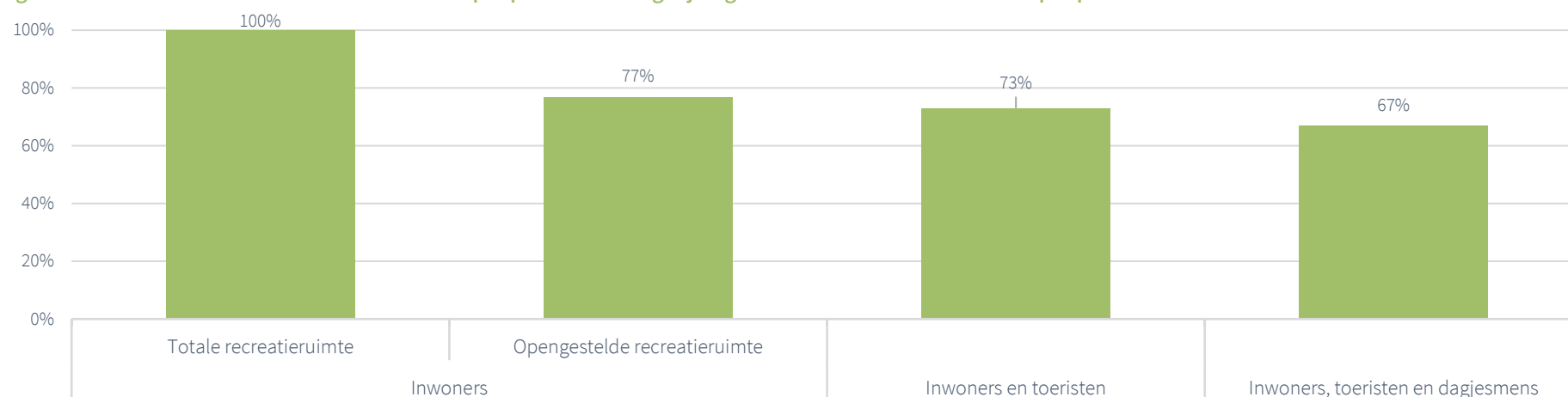
2.4 Conclusies

Hieronder staan de belangrijkste conclusies over de beschikbaarheid van recreatieruimte.

- **Totale hoeveelheid recreatieruimte.** De Veluwe kenmerkt zich door de beschikbaarheid van een omvangrijke hoeveelheid groenblauwe ruimte: 927 m² per persoon. Dat is ca. 3 keer zoveel als het landelijk gemiddelde.
- **Opengestelde beschikbare recreatieruimte.** Niet alle ruimte is (gratis) toegankelijk; op de Veluwe is 23% niet jaarrond opengesteld of openbaar toegankelijk. Daarmee komt de beschikbare ruimte op 712 m² per inwoner, 77% van het totaal.
- **Recreatieruimte voor inwoners én bezoekers.** Niet alleen inwoners maken gebruik van de recreatieruimte, ook toeristen en dagjesmensen. Zij komen juist voor de natuur- en recreatieterreinen.
 - *Inwoner én toerist.* Wanneer we de toerist 'meenemen' in de berekening, blijft nog 677 m² per gebruiker over, 73% van het totaal;
 - *Inwoner, toerist én dagjesmensen.* Wanneer we hier nog de dagjesmensen aan toevoegen, is er nog 620 m² per gebruiker beschikbaar, dit is 67% van de totale hoeveelheid recreatieruimte per persoon. Doordat niet alle recreatieruimte (het hele jaar) opengesteld is en wordt gebruikt door veel mensen neemt de recreatieruimte per persoon af (zie figuur 2.1 en tabel 2.1).
- **Toekomstige bezoekers opvangen in de flankgebieden.** Bovenstaande resultaten bevestigen het beeld van de aantrekkelijke groene regio die de Veluwe is. Maar ook het beeld dat die groene ruimte (in potentie) druk bezocht is.

Figuur 2.1 Aandeel beschikbare recreatieruimte per persoon in vergelijking met de totale recreatieruimte per persoon

Tabel 2.1 Overzicht van de recreatieruimte (land en water) per bezoekersgroep

Bezoekersgroep	Oppervlakte recreatieruimte (ha)	Aantal potentiële gebruikers	Recreatieruimte per persoon (m2)	Beschikbare recreatieruimte (%)
Inwoners				
<i>Totale recreatieruimte</i>	91.422	986.400	927	100%
<i>Opengestelde recreatieruimte*</i>	70.260	986.400	712	77%
Inwoners en toeristen				
<i>Hoogste capaciteit bezetting</i>	75.160	1.110.746	677	73%
Inwoners, toeristen en dagjesmensen				
<i>Alleen buitenactiviteiten</i>	75.160	1.213.225	620	67%

*NB: Deze oppervlakte cijfers zijn exclusief het Nationaal Park Hoge Veluwe

3 Toekomstige ontwikkelingen

In het vorige hoofdstuk is de huidige situatie aan recreatieruimte per persoon beschreven. Naar de toekomst (2040) toe wordt er een toename van het aantal recreanten verwacht. Dit heeft invloed op de beschikbare recreatieruimte. De toekomstige 'vraag' naar recreatieruimte brengen we in beeld aan de hand van:

- Toename van het aantal inwoners (paragraaf 3.1);
- Toename van het aantal toeristen en dagjesmensen (paragraaf 3.2);

In hoofdstuk 4 bepalen we welke 'opgave' aan recreatieruimte nodig is om het toenemend aantal recreanten te accommoderen.

3.1 Toename inwoners 2040

Naar verwachting neemt **het aantal inwoners in de Veluwe gemeenten met 9% toe in 2040**. Dat komt neer op 90.500 extra inwoners¹⁴. Het aantal inwoners gaat daarmee van 986.400 in 2024 naar 1.076.900.

In afbeelding 3.1 is de toename van het aantal inwoners weergegeven per gemeente. Hierop is te zien dat de ontwikkeling van het aantal inwoners per gemeente verschilt. De hoogste groei wordt verwacht in Rozendaal (22%), maar in absolute zin gaat dit om 400 inwoners. Ook in Ede wordt een relatief grote groei verwacht van 17%, wat neerkomt op ca. 20.600 extra inwoners. De hoogste absolute groei wordt verwacht in Arnhem (ca. 23.100 inwoners, een groei van 14%). In de gemeente Putten en Oldebroek wordt een afname van respectievelijk 6% en 5% verwacht, wat neerkomt op een afname van ca. 1.400 inwoners in Putten en 1.200 inwoners in Oldebroek.

De gemeenten Ede, Apeldoorn en Arnhem tellen al veel inwoners op dit moment (meer dan 124.000) en hebben een hoge verwachte groei (12% of hoger).

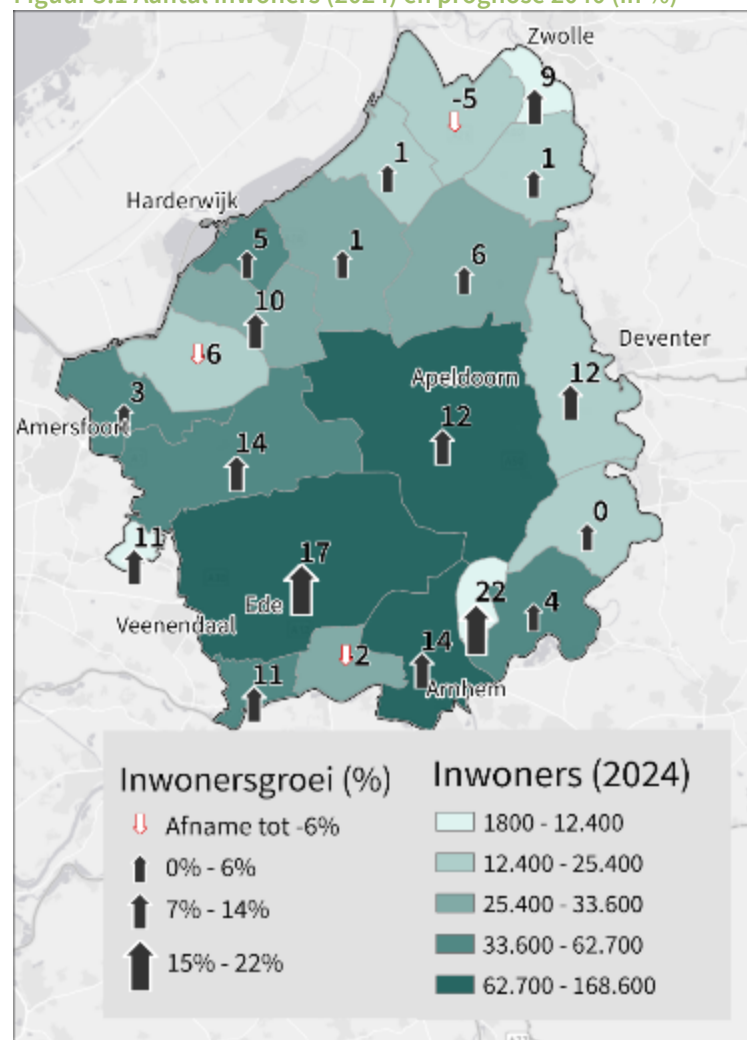
Met deze toename van het aantal inwoners, neemt ook het aantal recreanten op de Veluwe toe, want 80% van de recreatieve druk op de Veluwe is het gevolg van het recreëren door eigen inwoners¹⁵. Wat dit betekent voor de recreatieruimte staat in hoofdstuk 4.

¹⁴ CBS (2023) Regionale prognose 2023-2050; bevolking, intervallen, regio-indeling 2021

¹⁵ VeluweAlliantie (2023) Regiodeal Veluwe

Figuur 3.1 Aantal inwoners (2024) en prognose 2040 (in %)

¹⁶ Verblijfstoerisme in Nederland, Prognose 2024, NBTC

¹⁷ Ontvangen van VisitVeluwe, op basis van cijfers NBTC 2013-2023 (regionalisering overnachtingen en gasten)

¹⁸ In de drukste maand, omgerekend naar aantallen toeristen per dag

3.2 Toename toeristen en dagjesmensen 2040

Het verblijfstoerisme zat (pre-corona) in de lift in Nederland. Ook post-corona heeft Nederland een sterk herstel doorgemaakt ten aanzien van het verblijfstoerisme. Ook naar de toekomst verwacht het NBTC een groei van het verblijfstoerisme¹⁶. En het maken van uitstapjes blijft ook populair en zit in de lift. De behoefte aan ontspanning stuwt de vrijetijdssector (bron: ABN AMRO, 2023). Kortom, we verwachten een groei van het aantal bezoekers naar de Veluwe. We beschrijven hieronder de verwachte toename tot 2040.

Toeristen

Op basis van de ontwikkeling van het aantal overnachtingen op de Veluwe uit het verleden¹⁷, hebben we een trendmatige groei berekend tot 2040, zie bijlage 2 voor meer achtergrondinformatie. Omdat we uitgaan van de maximale bezetting/capaciteit, hebben we gekeken naar de verwachte groei in de drukste maand (augustus). Dat komt neer op 4.895 extra verblijfgasten per dag in 2040. Als we aannemen dat deze gasten zich vertalen in bedden en bovenop de huidige capaciteit komen¹⁸, dan zijn er bij een maximale bezetting ca. 129.000 toeristen aanwezig. Daarmee zou het aantal gasten per dag, bij maximale bezetting, groeien met 4%¹⁹.

Dagjesmensen

Er is geen prognose bekend van het aantal dagjesmensen naar de Veluwe in 2040. Daarom gaan we er voor deze prognose vanuit dat het aantal dagjesmensen op de Veluwe evenredig toeneemt als het aantal inwoners van Nederland, namelijk met 7,5%. Kortom, we extrapoleren naar de toekomst toe op basis van de huidige situatie. Dit zou betekenen dat er op jaarbasis 24,4

¹⁹ Overall voor de Veluwe zal het aantal verblijfgasten naar verwachting sterker stijgen dan de 4%, maar deze toename aan verblijfgasten verspreid zich over langere tijd. In deze berekeningen gaan we uit van het aantal aanwezige gasten tegelijktijd. Om die reden verwachten we dat het extra gasten zich vertaalt tot een toename van 4% van de capaciteit (aantal bedden, en dus maximale aantal toeristen op een bepaald moment).

miljoen dagjesmensen op de Veluwe zijn in 2040. Gemiddeld betekent dat ca. 115.000 dagjesmensen per dag op het drukste moment (als het evenredig per dag verdeeld zou zijn).

Daarbij verwachten we ook dat het aantal dagjesmensen op de Veluwe zal toenemen door de groei van omliggende steden. De Veluwe is namelijk ook een uitloopgebied voor Zwolle, Deventer en Amersfoort. De gemeente Amersfoort verwacht in 2040 te groeien tot 180.000 inwoners²⁰. Voor Deventer wordt een groei van 6 tot 10 procent voorzien tussen 2024 en 2040²¹, terwijl de gemeente Zwolle zelfs een groei van 15% verwacht in de periode 2023-2040²².

3.3 Conclusies

Hieronder staan de conclusies over de verwachte ontwikkeling in 2040:

- **Toename inwoners.** Naar verwachting zal het aantal inwoners op de Veluwe met 9% toenemen in 2040. Dat komt neer op 90.500 extra inwoners.
- **Toename toeristen.** Naar verwachting zal het aantal toeristen (verblijfgasten) toenemen op de Veluwe. In de drukste maand, bij maximale bezetting, betekent dat een toename van 4.895 extra verblijfgasten per dag.
- **Toename dagjesmensen.** Bij een toename van 7,5% zijn er 24,4 miljoen dagjesmensen op de Veluwe in 2040. Gemiddeld betekent dat ca. 115.000 dagjesmensen per dag (als het evenredig per dag verdeeld zou zijn).

²⁰ Gemeente Amersfoort. (z.d.). Werk aan onze groeiende stad. <https://www.amersfoort.nl/werk-aan-onze-groeiende-stad#:~:text=Amersfoort%20groeit%2C%20naar%20verwachting%20tot,de%20transitie%20naar%20groene%20energie>.

²¹ Gemeente Deventer. (2024) Trendprognose bevolking Deventer 2024. <https://kennisportaal.deventer.nl/kennisbank/bestuur/bevolkingsprognoses-deventer-2023/trendprognose-bevolking-deventer-2023>

²² GGD IJsselland. (2023) GALA gemeentebeeld Zwolle – cijfermatige onderlegger bij plan van aanpak GALA. <https://zwolle.bestuurlijkeinformatie.nl/Document/View/13efdfef-8b21-4515-a99a-3afb590827c2>

4 Opgave recreatieruimte

De groei van het aantal (potentiële) gebruikers van de recreatieruimte op de Veluwe brengt een extra ruimtevraag met zich mee. In dit hoofdstuk brengen we de opgave voor de benodigde recreatieruimte voor 2040 in beeld (paragraaf 4.2). In paragraaf 4.3 specificeren we deze opgave voor de Gouden Randen van de Veluwe. In paragraaf 4.1 geven we een inleiding op dit hoofdstuk.

4.2 Inleiding

Kernkwaliteit behouden

De natuur is dé kernkwaliteit van de Veluwe en dé reden waarom toeristen en dagjesmensen de Veluwe bezoeken. Deze kernkwaliteit staat onder druk: de biodiversiteit neemt af en de natuur wordt verstoord door verschillende oorzaken. De toenemende druk van recreatie en toerisme is er daar mogelijk één van. De Veluwe wil haar hoge natuurwaarden behouden. Om dat te realiseren zal er spreiding moeten plaatsvinden van (toekomstige) bezoekers naar andere groenblauwe gebieden op de Veluwe. Dat vraagt om nieuwe recreatieruimte. Op deze manier neemt de druk van toerisme en recreatie niet nog verder toe in kwetsbare natuur én wordt de kernkwaliteit van de Veluwe (de groene parel) in stand gehouden.

Toename recreatie en toerisme

Het aantal inwoners, toeristen én dagjesmensen neemt naar verwachting toe de komende jaren. Daarmee groeien ook de (potentiële) gebruikers van de recreatieruimte op de Veluwe. Om de toekomstige vraag op te vangen en voldoende recreatieve kwaliteit te kunnen bieden, zonder de kwetsbare natuur en leefbaarheid van de dorpen aan te tasten, is er extra ruimte voor recreatie nodig. Oftewel: we hanteren als vertrekpunt dat de huidige oppervlakte aan recreatieruimte op peil moet blijven en er voor de toenemende vraag extra ruimte gecreëerd moet worden.

Meer ruimte voor recreatie

Hoeveel extra ruimte is er nodig? We zagen in hoofdstuk 2 hoeveel oppervlakte aan recreatieruimte er per persoon is. We gaan ervan uit dat voor iedere extra persoon die er naar verwachting bijkomt ook het aantal m² recreatieruimte extra nodig is dat men nu beschikbaar heeft in de huidige situatie. Dus: als er 700 m² per inwoner beschikbaar is en er ruim 90.500 extra inwoners bijkomen, dan is er voor al deze extra inwoners minimaal 700 m² per persoon nodig. **Het vertrekpunt is immers dat de huidige oppervlakte aan recreatieruimte per persoon behouden blijft (niet achteruit gaat).**

Nieuwe perspectieven voor de Gouden Randen

Vervolgens bekijken we wat de opgave is als we deze extra groei accommoderen in de Gouden Randen. Eén van de kernambities uit de Regiodeal is namelijk dat er nieuwe perspectieven voor de Gouden Randen van de Veluwe worden ontwikkeld op het gebied van recreatie, multifunctionele landbouw, erfgoed en zorg. Hierdoor worden de verstedelijkingsopgaven en opgaven voor het landelijk gebied ondersteund en tegelijkertijd de kwetsbare natuur in het centrale Veluwemassief ontlast. Tot slot kan dit een middel zijn om de belevingswaarde van het platteland te vergroten.

Kortom, we houden rekening met de draagkracht van het Veluwemassief en bekijken hoeveel extra recreatieruimte er nodig is om in de Gouden Randen de toekomstige vraag op te kunnen vangen.

NB Dat betekent niet dat het Veluwemassief geen bezoekers 'mag' ontvangen en de mogelijkheden in de Gouden Randen ongelimiteerd zijn. Echter om te kunnen sturen op balans en de ecologische draagkracht te behouden, zijn er alternatieven nodig.

4.3 Opgave recreatieruimte 2040

Opgave aan recreatieruimte per gebruikersgroep

Als recreatie en toerisme op de Veluwe toeneemt, maar de ruimte gelijk blijft, zal de druk op de huidige groenblauwe recreatieruimte (nog) verder toenemen. Hoeveel extra ruimte er nodig is om deze groei op te vangen, vormt de ruimtelijke opgave, die we hieronder beschrijven.

Inwoners, toeristen én dagjesmensen

Op dit moment zijn er ca. 1.161.000 personen²³ die – in potentie – tegelijkertijd gebruik kunnen maken van de recreatieruimte op de Veluwe. Daarmee hebben inwoners + toeristen + dagjesmensen gezamenlijk op dit moment zo'n 650 m2 aan recreatieruimte beschikbaar.

Naar verwachting zal het aantal gebruikers in de toekomst toenemen met ruim 160.000²⁴ personen (land en water) die – in potentie – tegelijkertijd gebruik kunnen maken van de recreatieruimte. Het totaal aantal gebruikers in 2040 is dan **ca. 1.3 miljoen**. Daarmee zal er in de toekomst voor al deze personen samen ruim 570m2 per persoon aan recreatieruimte zijn.

Dat is een verschil van **49 m2 per persoon**. Omdat we ervan uitgaan dat de huidige situatie niet achteruit mag gaan, zal er voor het totaal aantal personen in de toekomst²⁵ een tekort aan recreatieruimte zijn van circa 6.400 ha²⁶.

Dat wil zeggen: er is **6.400 hectare** extra nodig aan recreatieruimte om de groei aan inwoners, toeristen en dagjesmensen te compenseren, zie ook de tabel hiernaast.

²³ Inwoners (986.400) + toeristen (113.102) + dagjesmensen land en water (62.029) = 1.161.531 personen

²⁴ 90.500 extra inwoners + 4.895 extra toeristen + 66.917 extra dagjesmensen = 162.312.

²⁵ 1.161.531 (huidig) + 162.312 (toekomstig) = 1.323.843

Dit is iets meer dan de omvang van het Nationaal Park De Hoge Veluwe (5.400 ha). De opgave is ca **3%** van het totale landoppervlak van de Veluwe.

Tabel 4.1 Opgave recreatieruimte (land en water)

Recreatieruimte (land en water) per persoon (inwoners + toeristen + dagjesmensen)	
Aantal gebruikers in 2040	1.3 miljoen
Opgave aan recreatieruimte per gebruiker (m2) (verschil 2040 - 2024)	49 m2
Opgave aan recreatieruimte (ha)	6.400
% van landoppervlakte Veluwe	3%

Bandbreedte

De opgave die is geschetst is op basis van het aantal bezoekers op het drukste moment. Om deze opgave perspectief te geven schetsen we een bandbreedte. Hierbij gaan we uit van de bestaande opgave; 49 m2 recreatieruimte per persoon, en een gemiddeld aantal gebruikers. Dit is het aantal inwoners plus gemiddeld aantal toeristen en dagjesmensen (zie bijlage 2 voor de berekeningen). Op een gemiddelde dag gaan we ervan uit dat er 1.173.806 bezoekers zijn. In dat geval ontstaat er een opgave van 5.724 ha recreatieruimte.

²⁶ Dit is als volgt berekend: het aantal personen maal het tekort aan 49 m2. *Let op:* door een verschil in water- en landoppervlaktes en verschil in het aantal dagjesmensen voor water- en landactiviteiten, is dit gecorrigeerd naar de opgave van circa 6.400 ha.

Toenemende vraag accommoderen in de Gouden Randen

Wat betekent de opgave van 6.400 hectare voor de ruimte in de Gouden Randen? De totale landoppervlakte van de Gouden Randen is 131.106 ha²⁷. Op dit moment is ca. 7% van deze oppervlakte recreatieruimte, maar als de volledige opgave een plek krijgt in de flanken, zal 12% van de totale oppervlakte van de Gouden Randen nodig zijn voor recreatieruimte. Er zal daar dus ca. 1,7 keer zoveel recreatieruimte bij moeten komen.

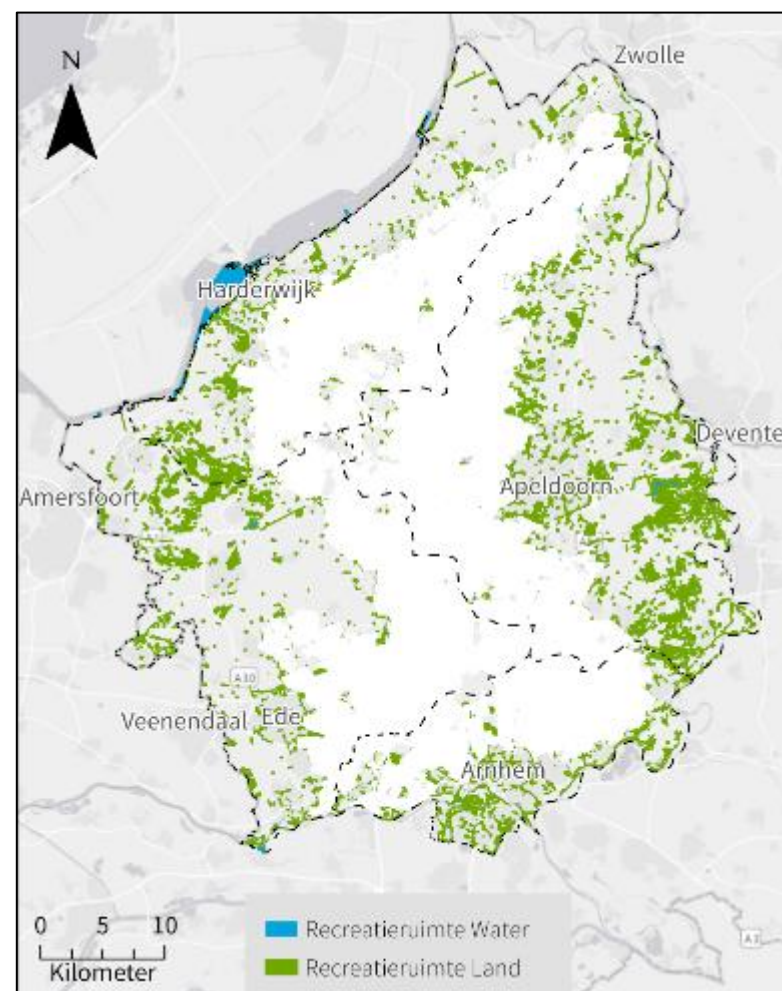
Dit betekent niet dat deze ruimte alleen bestemd moet zijn voor recreatie, recreatief medegebruik is ook mogelijk. In hoofdstuk 5 kijken we naar de kansen voor recreatief medegebruik en aan welke ruimtelijke concepten recreatie kan worden gekoppeld. Zo zijn er wellicht mogelijkheden om percelen die we nu niet als recreatieruimte beschouwen (ook) recreatief toegankelijk te maken.

4.4 Conclusie

- **Opgave voor de Veluwe:** als we uitgaan van het principe van geen nettoverlies van groenblauwe recreatieruimte, dan is er een opgave van 6.400 hectare op de Veluwe. Dat wil zeggen: er is 6.400 hectare extra nodig aan recreatieruimte om de groei aan inwoners, toeristen en dagjesmensen te compenseren. Dit is 1,2 keer zo groot als het Nationaal Park De Hoge Veluwe.
- **Gouden Randen:** de totale hoeveelheid recreatieruimte in de Gouden Randen beslaat 7% (anno 2024) en zal moeten groeien naar 12% om de opgave van ca. 6.400 hectare te realiseren; een factor 1,7. Dit kan in combinatie met bestaande gebiedsontwikkelingen, projecten en multifunctioneel ruimtegebruik gerealiseerd worden.

²⁷ De totale oppervlakte van de Veluwe (land en water) is 220.649 ha. De recreatiezonering (het Veluwemassief) is 87.686 ha. Daarmee zijn de Gouden Randen (inclusief water) 132.964 ha. Daarvan zit 131.106 ha op het land (dus exclusief het water aan de randen van de Veluwe).

Afbeelding 4.1 Recreatieruimte in de Gouden Randen (huidige situatie)

5 Kansen voor recreatie in de Gouden Randen

Het vertrekpunt van dit onderzoek is de strategie van de VeluweAlliantie om de groei van recreatie en toerisme én de daarmee samenhangende benodigde recreatieruimte op te vangen in de Gouden Randen. Dit sluit mogelijkheden op het Veluwemassief niet uit, maar biedt kansen om de Gouden Randen meer te laten profiteren van recreatie en toerisme. De strategie richt zich op multifunctioneel ruimtegebruik, waarbij gebieden meerdere functies vervullen, zoals wonen, werken, recreatie, natuur en landbouw. In dit hoofdstuk bespreken we de kansen: eerst de vereiste kwaliteit van de Gouden Randen (paragraaf 5.1), gevolgd door ruimtelijke koppelkansen (paragraaf 5.2) en de kostenraming (paragraaf 5.3).

5.1 Recreatieve kwaliteit Gouden Randen

Door de Gouden Randen (verder) te ontwikkelen tot aantrekkelijke recreatieplekken ontstaat een alternatief voor het Veluwemassief. Daarbij hoeft niet perse gedacht te worden aan het creëren van nieuw aanbod, ook het bestaande aanbod kan verbeterd worden. Om te zorgen dat meer bewoners en bezoekers (een deel van) hun vrije tijd in de Gouden Randen doorbrengen is het van belang dat de Gouden Randen over voldoende **recreatieve kwaliteit** beschikken. Onder **recreatieve kwaliteit** verstaan we dat een gebied aantrekkelijk én geschikt is voor recreatieve activiteiten. Belangrijke kenmerken zijn;

- de toegankelijkheid van het gebied;
- variatie in het activiteitenaanbod;
- de kwaliteit en variatie van het landschap en de natuur (houtwallen, heggen, afwisselende landschappen);
- de infrastructuur;
- de beleving;

- en dat er een goede harmonie is tussen de recreatieve activiteiten, natuur en andere functies in het gebied.

Hierbij gaat het niet alleen over de recreatieve kwaliteit van natuurgebieden in de Gouden Randen. Het landschap moet ook beleefbaar en aantrekkelijk zijn om in te recreëren. We maken onderscheid tussen:

Gebieden waarbij de basis op orde is en voldoende publieke recreatieve voorzieningen zijn, zoals fiets-, wandel- en ruit- en menpaden, MTB routes, vaargeulen en voorzieningen die het verblijfsgemak verbeteren, zoals bankjes, prullenbakken en bebording. De gebieden moeten opengesteld, goed toegankelijk en veilig zijn. Een bezoek wordt gefaciliteerd via parkeergelegenheden en plekken waar kan worden overgestapt op meer duurzame vormen van vervoer. Goede verbindingen tussen toeristisch-recreatieve voorzieningen en gebieden onderling is essentieel. En bij de basis op orde kan ook worden gedacht aan de aanwezigheid van niet commerciële voorzieningen. Zo maken bijvoorbeeld een uitkijktoren, speeltoestel, kunstobject, vogel- of wildkijkhut het verblijf aantrekkelijker.

Top locaties; bij deze bestaande of nieuw te realiseren top locaties zijn voorzieningen aanwezig die een eigenstandig bezoekmotief hebben en het DNA van het gebied beleefbaar maken.

In de top locaties is sprake van een totaalbeleving, dus je kan in het gebied iets bekijken, iets doen, iets eten en eventueel overnachten. Daarnaast zijn de top locaties goed bereikbaar en de informatievoorziening in én over het gebied is op orde. De top locaties worden ontsloten middels recreatieve routes.

De bestaande recreatieplassen en Veluwe aan Zee zijn een goed voorbeeld van (potentiële) top locaties. En bij top locaties kan ook worden gedacht aan de (Hanzen)steden op de Veluwe. Het kunnen dus bestaande locaties zijn die een upgrade krijgen door een aantrekkelijke voorziening toe te voegen, zoals een belevingscentrum, maar het kan ook een hele bijzondere mountainbikeroute zijn, bijvoorbeeld door koeienstallen en over boerenerven.

Niet ieder gebied binnen de Gouden Randen hoeft een top locatie te zijn. Het is vooral belangrijk dat er voldoende diversiteit is én kwaliteit.

5.2 Kansrijke ruimtelijke concepten

Hoe en waar kan de benodigde extra groenblauwe ruimte voor recreatie worden gerealiseerd op de Veluwe? Op de Veluwe spelen tal van ruimtevraagstukken, zoals de landbouwtransitie, woningbouw, energietransitie en natuurherstel. Tegelijkertijd is de grond verdeeld over verschillende eigenaren met uiteenlopende belangen en doelen. Door de beperkte beschikbare ruimte en vele vraagstukken is het belangrijk om slimme koppelingen te maken, want recreatie en toerisme kunnen juist bijdragen aan andere uitdagingen. Daarom richt de Veluwealliantie zich op multifunctioneel ruimtegebruik. In onderstaande paragrafen hebben we een aantal ruimtelijke koppelkansen voor de Gouden Randen uitgewerkt, namelijk:

- Toegankelijkheid en beleving van natuur
- Landbouw / agrotourisme
- Begraafplaatsen
- GGZ terreinen
- Windturbineparken, zonneparken en volkstuinen
- Stedelijk uitloopgebied
- Overige terreinen

Per kans geven we aan wat de (koppel)kans is met een korte toelichting en een voorbeeld uit het gebied of elders uit het land. Tevens geven we – indien berekenbaar – aan hoeveel extra ruimte voor recreatie dit potentieel op kan

leveren voor de Veluwe. Tot slot geven we aan welke stakeholders aan zet zijn om deze kans te realiseren.

5.2.1. Toegankelijkheid en beleving van (nieuwe) natuur

Op de Veluwe speelt veel rondom herstel van natuur- en watersystemen. Daarbij ligt de focus op herstel en verbetering van de natuur, de waterkwaliteit en beschikbaarheid hiervan. Herstel en verbeteren van de natuurwaarden is noodzakelijk om tot een robuust natuurlijk systeem te komen op de Veluwe.

Dit robuuste natuurlijke systeem wordt vormgegeven in het Natuurnetwerk Gelderland. De ambitie vanuit het beheerplan van de provincie Gelderland is om nog ca. 2.914 ha te realiseren buiten de recreatiezonering, dus in de Gouden Randen (bron: provincie Gelderland). Hierbij gaat het om functieverandering of de inrichting van nieuwe natuur. Het is kansrijk om te kijken of daarbij rekening kan worden gehouden met de recreant.

Een mooi voorbeeld van koppelkansen van natuur met recreatie vindt plaats in het rivierengebied van de IJssel. Klimaatverandering vraagt ons om op een andere manier naar het riviersysteem te kijken, waarbij een natuurlijke inrichting bijdraagt aan het bufferend vermogen van de uiterwaarden. Natuurlijke processen dragen zo bij aan hoogwaterveiligheid én aan herstel van biodiversiteit.

Het advies is om deze ‘nieuwe’ gebieden nu ook mensinclusief te maken²⁸. Dat betekent dat wandelaars, vissers, zwemmers en andere recreanten in de gebieden mogen (openstelling) en dit ook gefaciliteerd is (toegankelijk) en de lokale verhalen en trekkers (erfgoed, natuur, etc.) beleefbaar zijn. Dat is goed voor de inwoners én bezoekers die hier kunnen genieten van de wildernisnatuur. Dit draagt bij aan gezondheid, geluk en de vrijetijdseconomie ter plekke. **Idealiter bevat elk water- en natuurplan een recreatieparagraaf**

²⁸ Recreatie in het Rivierengebied, 2024. Bureau voor Ruimte & Vrije Tijd in opdracht van WWF-NL en ANWB.

waarin de kansen voor recreatie zijn uitgewerkt. Terreineigenaren kunnen met een financiële tegemoetkoming worden gemotiveerd om recreatie op hun terreinen mogelijk te maken.

Toegankelijkheid watergangen

Langs watergangen loopt vaak een groene strook, bedoeld ter bescherming en onderhoud van de watergang. Deze gebieden hebben een belangrijke ecologische en functionele rol, zoals waterafvoer en biodiversiteit. Tegelijkertijd bieden deze groene gebieden kansen voor recreatief medegebruik, mits de primaire functies behouden blijven. Hierbij kan gedacht worden aan het ontwikkelen van recreatieve wandel- en fietsroutes.

Een mogelijke kans is de Staverdensebeek / Leuvenumsebeek / Hierdensebeek die door het GEUS gebied²⁹ loopt. Deze ontspringt bij het Uddelermeer en mondt uit in het Veluwemeer. De beek is in de loop der eeuwen op diverse plekken vergraven en gekanaliseerd om het land ook in nattere perioden begaanbaar te maken. De beek heeft een belangrijke functie voor de waterbeschikbaarheid en de ecologie in het gebied. De wens is om dit beekstelsysteem toekomstbestendig in te richten. Daarbij kan worden gekeken naar koppelkansen voor recreatie, zoals een wandelpad langs de beek. Een mooi voorbeeld hiervan is het Reggepad, zie onderstaand kader.

Hoeveel recreatieruimte levert het op?

De provincie Gelderland wil **ca. 2.900 hectare** realiseren aan (nieuw) 'natuurnetwerk' in de Gouden Randen. Door deze hectares open te stellen en toegankelijk te maken kan er meer recreatieruimte worden gerealiseerd. Er is ongeveer **600 hectare** aan ruimte langs de watergangen op de Veluwe beschikbaar. Hiervan wordt al een gedeelte recreatief gebruikt. Dit hebben we al meegenomen in de berekening van de recreatieruimte.

²⁹ Het GEUS gebied omvat de dorpen Garderen, Elspeet, Uddel en Speuld en vormen een agrarische agglomeratie tussen het Veluwemassief en vallen onder de Gouden Randen.

Welke stakeholders zijn aan zet?

- Provincie
- Gemeenten
- Natuurterreinbeheerorganisaties
- Recreatieschappen
- Waterschappen
- Terreinbeheerorganisaties
- Rijkswaterstaat

Verbeteren bestaande recreatieterreinen

Tot slot kan worden gedacht aan het aantrekkelijker maken van bestaande recreatieterreinen, zoals de recreatieplassen. Een goed voorbeeld is Veluwe aan Zee, zie onderstaand kader. Deze aanpassingen levert geen extra recreatieruimte in hectares op, maar wel kwalitatief betere recreatiegebieden die meer recreanten kunnen accommoderen, en daarmee meer recreatieruimte.

Ter inspiratie: Het Reggepad

Het waterschap Vechtstromen heeft in 20 jaar tijd met allerlei herstelprojecten een belevenis aan de Regge toegevoegd. Ze hebben de ruimte langs de Regge toegankelijk en mensinclusief gemaakt door het Reggepad te creëren. Hier kan 76 km lang gewandeld worden.

Ter inspiratie: Veluwe aan Zee

LeisureLands is sinds 2022 bezig om het recreatiegebied 'Veluwe aan Zee' te vernieuwen om zo meer bezoekers te trekken. Er worden onder andere speelstranden, een nieuw parkeersysteem, een hotel, evenementencentrum en surfstranden ontwikkelt. Hierbij breiden ze het recreatieve aanbod uit waardoor de beleving van het gebied verbeterd. Door een 'groene ruggengraat' over het terrein te laten lopen wil Leisurelands de biodiversiteit stimuleren.

5.2.2. Landbouw / agrotourisme

De landbouwsector is volop in ontwikkeling en met name de veehouderij staat onder druk. De komende jaren is een transitie van de agrarische sector noodzakelijk om Europese doelen te behalen. Recreatie en toerisme kan onderdeel van de oplossing zijn door nieuwe (neven)verdienmodellen te creëren voor agrariërs. Dit draagt bij aan de zoektocht naar meer recreatieruimte én speelt in op de toenemende vraag naar agrotouristische concepten vanuit de markt.

We zien twee manieren waarop de agrariërs kunnen bijdragen aan de recreatieve opgave: 1) beleving op en rond het erf en 2) openstelling en toegankelijkheid stimuleren.

Beleving op en rond het erf

Op landbouwgronden zien we diverse mogelijkheden voor medegebruik, waarbij ruimte voor recreatie wordt gecreëerd, van kleine tot grote concepten. Zo kan worden gedacht aan:

- **Open boerderij:** een 'open boerderij' op gezette tijden, waarbij rondleidingen worden gegeven of bezoekers zelf de boerderij kunnen verkennen. Hierbij kan bezoekers verteld worden over het telen van gewassen of het houden van vee en wat hier allemaal voor nodig is.
- **Pluktuinen:** fruit, groenten of bloemen plukken en workshops organiseren.
- **Verkoop boerenproducten:** zoals zuivel, honing, kaas, bloemen, groenten en andere ambachtelijke goederen.
- **Workshops:** zoals kaasmaken, broodbakken, bier brouwen, melken, of andere landbouwwerkzaamheden.
- **Boerderijovernachtingen:** overnachtingsmogelijkheden op de boerderij. Hierbij kan gedacht worden aan eenvoudige kampeerplekken of luxe boerderij- en plattelandshuizen.
- **Lokale proeverijen en maaltijden:** proeverijen met lokale producten.

Niet elk agrarisch landschap of boeren erf zal even makkelijk multifunctioneel gebruikt kunnen worden. Dit ligt onder andere aan de type teelt, maar ook aan

de agrariër. De gastvrijheidsindustrie past niet bij iedereen. De verschillende typen teelt lenen zich voor ander multifunctioneel landgebruik. Zo kan een graslandschap gebruikt worden voor klompenpaden of juist boerengolf. Hoogstam boomgaarden of wijngaarden kunnen gebruikt worden voor 'pluktuinen', rondleidingen of proeverijen.

Openstelling en toegankelijkheid stimuleren

Veel recreanten ervaren het landelijk gebied als aantrekkelijk gebied om in te recreëren, maar ze worden belemmerd doordat agrarische gronden niet zijn opengesteld. Nu is het niet overal wenselijk vanwege de agrarische bedrijfsvoering, maar er zijn voldoende plekken waar dit wel mogelijk is, bijvoorbeeld langs watergangen waar boeren langsrijden (beheerpaden) en teeltvrije zones hebben in verband met de waterkwaliteit. Ook zijn er plannen om 10% van het landelijk gebied te voorzien van groenblauwe dooradering. Daaraan kan recreatieve infrastructuur worden gekoppeld. En er zijn ook regelingen die dit voor boeren mogelijk maken, zoals de Boerenlandpadregeling. In Gelderland heten dit Klompenpaden. Het is goed om te beseffen dat recreanten zich aan de regels (geen honden, zwerfvuil) moeten houden om deze samenwerkingen tot een succes te maken. Tegelijkertijd vereist dit dat agrariërs planologisch de ruimte krijgen om belevingsactiviteiten op en rond hun erf te faciliteren.

Hoeveel recreatieruimte levert het op?

In de berekening van de recreatieruimte zijn de agrarische gronden niet meegenomen. In de Gouden Randen is 66.178 ha aan agrarisch grondgebied te vinden. Dit zou in potentie extra recreatieruimte kunnen worden.

Niet alle gronden zijn geschikt voor recreatief medegebruik. Als we ervan uitgaan dat 10% van de grond in de toekomst geschikt wordt voor groenblauwe dooradering, mét aandacht voor toegankelijkheid en beleefbaarheid, kan dit ongeveer **6.620 hectare** extra recreatieruimte opleveren.

Welke stakeholders zijn aan zet?

- Agrariërs
- Gemeenten

Ter inspiratie: Speel- en Beleefboerderij De Roosendaal

Op deze boerderij kan je genieten van het buiten zijn en het uitzicht op de weilanden. Je kan wat leren over de boerderij en de oorsprong van voedsel. Daarnaast is er een terras en speeltuin met avonturenpad voor de kinderen.

5.2.3. Begraafplaatsen

Een begraafplaats is geen geschikte plek voor alle vormen van recreatie. Het zijn van een (laatste) rustplek blijft het hoofddoel, maar met de juiste regels kan een begraafplaats ook een mooie groene omgeving zijn voor een recreant. We zien vaker dat Natuurbegraafplaatsen als recreatieruimte dienen, bijvoorbeeld Natuurbegraafplaats Heidepol op de Veluwe. Maar ook de traditionele begraafplaatsen kunnen worden gebruikt als ruimte om te recreëren. Veel begraafplaatsen beschikken al over een basis recreatieve infrastructuur, zoals een padenstructuur, bankjes, prullenbakken en parkeergelegenheid.

Hoeveel recreatieruimte levert het op?

Op de Veluwe is er **260 hectare** aan 'traditionele' begraafplaatsen. Begraafplaatsen zijn vaak omheind met hekken waardoor je niet zomaar het terrein op kan komen. Door deze terreinen open te stellen en toegankelijk te maken ontstaat er extra recreatieruimte.

Welke stakeholders zijn aan zet?

- Gemeenten
- Beheerders van begraafplaatsen

Ter inspiratie: begraafplaatsen Soestbergen en Kovelswade en natuurbegraafplaats Heidepol

Over de begraafplaatsen Soestbergen en Kovelswade in Utrecht lopen wandelpaden. De begraafplaats Kovelswade is daarbij aangesloten op het Oosterspoorbaan wandelpad. Hierbij is gedacht aan de verbinding naar buiten. Bij begraafplaatsen kan ook gedacht worden aan het openstellen van een kleine horecagelegenheid, zoals een theehuis. Maar ook op Natuurbegraafplaats Heidepol op de Veluwe ben je 7 dagen per week welkom om te recreëren.

5.2.4. GGZ terreinen

Alle geestelijke gezondheidszorg instellingen in Nederland hebben samen meer hectaren groen dan een Nationaal park. De natuur heeft veel invloed op de gezondheid van de mens. Door deze terreinen open te stellen en toegankelijk te maken voor het publiek komt er meer recreatieruimte bij. Daarnaast helpt het de mensen die behandeld worden weer in contact te brengen met de maatschappij.

Hierbij kunnen ook bedrijven in de omgeving van terreinen aansluiten, om zo gezamenlijk een groen netwerk te creëren voor mensen die werken aan hun mentaal herstel en ook open staan voor hernieuwd maatschappelijk functioneren. Hier moet aan een goeie ontsluiting worden gedacht.

Hoeveel recreatieruimte levert het op?

Helaas zijn daar geen gegevens over beschikbaar.

Welke stakeholders zijn aan zet?

- GGZ-instellingen
- IVN
- Nature for Health
- Gemeenten

Ter inspiratie: GGZ-terrein Pro Persona

Nature For Health en IVN Natuureducatie hebben samen met een kerngroep GGZ instellingen het initiatief Groene GGZ opgezet. Met dit initiatief wordt er gebouwd aan een groene beweging in de mentale gezondheid. Het initiatief wil ervoor zorgen dat natuur weer wordt benut als bron voor mentale, positieve gezondheid. Voor zowel cliënten, familieleden, zorgprofessionals en buurtbewoners. Daarnaast wordt ingezet om de biodiversiteit op het terrein of in de buurt van de zorginstelling te verbeteren. Zo ook het Pro Persona terrein in Wolfheze. Deze is openbaar toegankelijk en er lopen diverse wandelroutes over. Eén van de wandelroutes is Riny's ronde, dit is een wandeling over het Pro Persona terrein van 25 minuten. Daarnaast start op het terrein het Molenbeeksepad, een klompenpadroute die door diverse landschappen loopt.

5.2.5. Windturbineparken, zonneparken en volkstuinen

Overige terreinen zoals windturbineparken, zonneparken en volkstuinen kunnen ook multifunctioneel worden gebruikt.

Windturbineparken en zonneparken worden op dit moment vaak nog uitsluitend als functionele industriële zones ingezet, maar ze bieden ook mogelijkheden voor buitenrecreatie. De parken kunnen als onderdeel van een recreatieve route worden geïntegreerd. Hierbij kan gedacht worden aan educatieve elementen op de route waarbij uitleg wordt gegeven over de werking van bijvoorbeeld zonneparken. Volkstuinen zijn ook zeker recreatief te gebruiken. Tussen volkstuinen kunnen wandelpaden aangelegd worden die zijn verbonden met omliggende routenetwerken. Daarnaast kan er ook aan verkoop van producten, een pluktuin of educatieve invulling worden gedacht.

Hoeveel recreatieruimte levert het op?

In de Gouden Randen ligt er zo'n **180 hectare** aan zonnepark en **50 hectare** aan windturbinepark en zo'n **90 hectare** aan volkstuin.

Welke stakeholders zijn aan zet?

- Gemeenten
- Zonnepark eigenaren
- Windpark eigenaren

Ter inspiratie: Solarpark De Kwekerij

Stichting Solarpark De Kwekerij in Hengelo combineert verschillende functies, het is zowel een zonnepark als een natuurpark. Op één plek wordt er groene stroom opgewekt, natuur ontwikkeld, groeit de biodiversiteit en kan er gerecreëerd worden. Op het park grazen schapen, zijn diverse insectsoorten te vinden en biedt speel- en recreatieplekken.

5.2.6. Stedelijk uitloopegebied

De komende jaren worden flink wat woningen bijgebouwd op en nabij de Veluwe, zoals in de steden Arnhem, Ede, Apeldoorn, Amersfoort en Zwolle. Deze verstedelijking leidt tot een toenemende vraag naar recreatieve mogelijkheden en dit zal extra recreatiedruk opleveren voor de Veluwe. Niks doen is geen optie, want de druk op de (recreatieve) buitenruimte zal de komende jaren enorm toenemen. Om de hoeveelheid recreatieruimte voor de inwoners te waarborgen moet er met de nieuwbouw rekening worden gehouden met voldoende groenblauwe recreatieruimte, want recreatieruimte wordt steeds belangrijker, al helemaal in dorpen en steden³⁰.

Om te zorgen dat dit wordt gerealiseerd kan er bij de ontwikkeling van woningbouwplannen gedacht worden aan groennormen. Er zijn veel verschillende groennormen die gebruikt kunnen worden zodat groene (recreatie) ruimte wordt meegenomen.

Een mooi voorbeeld hiervan is het programma **Groen Groeit Mee** in de provincie Utrecht. In Utrecht speelt een grote verstedelijkingsopgave. Waar er voor wonen, energie en mobiliteit een concrete ruimtevraag is geformuleerd, is dat voor groen en water nog niet het geval. Alle samenwerkende overheden van de Utrechtse regio vinden dat daar verandering in moet komen, omdat groen van grote waarde is als het gaat om de gezondheid van inwoners, klimaatadaptatie en biodiversiteit. Daarom wordt aandacht voor groen 'opgeëist' in ieder ruimtelijk plan. Zo wordt gewerkt aan een goede mix van toegankelijk groen, duurzame landbouw, veerkrachtige natuur, beleefbaar landschap en zichtbaar water. Binnen het programma is ook aandacht voor de toegankelijkheid en het beleefbaar maken van groen.

³⁰ Recreatie wordt steeds breder erkend als een eerste levensbehoefte. We wonen steeds kleiner, de werkdruk stijgt en de coronapandemie veroorzaakte veel mentale problemen. Ontspanning, vermaak en beweging worden daarom steeds belangrijker, ook in de woonomgeving.

³¹ SWECO (2024) Een praktische verkenning naar een Nederlandse groennorm

Groennormen

Er zijn meerdere groennormen voorhanden³¹. De bekendste is wellicht de 3-30-300 regel. Deze stelt voor dat er vanuit iedere woning/werkplek zicht op 3 bomen is, minimaal 30% kroonbedekking en op maximaal 300 meter wandelafstand een groene verblijfsplek is van minstens 0,5 ha. De 3-30-300 regel is bedoeld om op straatniveau te kijken of er voldoende groen is. Deze regel kan worden opgenomen in woningbouwplannen.

De groennorm uit de groene stadslandschappen gaat uit van 75 m2 openbaar groen per woning binnen de bebouwde kom en 350 m2 tot 500 m2 groen per woning buiten de bebouwde kom binnen een straal van 5 km. Deze normering is vooral relevant om te zorgen dat er grote groene ontwikkelingen plaatsvinden binnen en buiten het stedelijk gebied. Hierbij moet dan wel rekening worden gehouden met dat de groene ruimte die gecreëerd wordt ook toegankelijk en functioneel is voor recreatie en een verbinding wordt gemaakt vanuit de wijk.

Hoeveel recreatieruimte levert het op?

De provincie Gelderland stelt in de verstedelijkingsstrategie van de Groene Metropoolregio en Foodvalley³² dat voldoende recreatieve ruimte essentieel is bij woningbouw. Hierbij wordt gerekend met 5.000 hectare recreatieve ruimte bij een uitbreiding van 100.000 woningen³³ (bron: provincie Gelderland).

De 'groennorm' die de provincie Gelderland hierbij hanteert is die van 500m2 per woning aan buitenstedelijk groen. Dit is een richtlijn die op meer plekken (ook in de provincie Utrecht³⁴) wordt gehanteerd. Volgens de regionale woondeals 2022-2030 zullen er in de Veluwse gemeenten (behorend tot de woondeal regio's: Groene Metropool Regio, Stedendriehoek, Foodvalley en

³² [Verstedelijkingsstrategie Arnhem Nijmegen Foodvalley - Verstedelijkingsstrategie Arnhem Nijmegen Foodvalley](#)

³³ Provincie Gelderland (2024) Beleidskader Recreatie en Toerisme

³⁴ Zie Groen Groeit Mee.

Noord-Veluwe) ca. 57.000 woningen gerealiseerd moeten worden³⁵. Als we ervan uitgaan dat voor elk van deze nieuwe woningen 500 m2 extra groen gerealiseerd moet worden, dan levert dat **2.850 hectare** aan groen op. Dit is buitenstedelijk groen en gaat dus echt om groen in de nabije omgeving. Let op, het gaat er vooral om dat dit groen toegankelijk is en beleefbaar, zodat het bijdraagt aan de mogelijkheid om te bewegen (gezondheid). De nodige financiering hiervoor ontbreekt nog vaak. In de regionale woondeals wordt overigens ook al aandacht gevraagd voor het belang van groen in de verstedelijking. Investerings in natuur en recreatie worden als noodzakelijke randvoorwaarden meegegeven.

Aanvullend op het buitenstedelijk (regionaal) groen, staat in het Utrechtse Groen Goeit Mee programma ook een richtlijn voor 'woongroen' en schakels tussen stad en ommeland. Deze norm bedraagt 75 m2 per woning. Wanneer we deze ambitie nog toevoegen komen we uit op **3.280 hectare voor de Veluwe**.

Welke stakeholders zijn aan zet?

- Gemeenten
- Project ontwikkelaars

Park Lingezegen in de Groene Metropoolregio is een mooi voorbeeld van een stedelijk uitloopgebied, zie onderstaand kader. Bij de meeste plannen gaat het om groen, maar niet om recreatief groen. Er is nu niet tot nauwelijks geld voor toegankelijkheid en beleving van groen (de basis op orde brengen). De opgave is niet zozeer recreatieve plannen opstellen, maar recreatieve budgetten slim meekoppelen met de groenopgave.

Ter inspiratie: Park Lingezegen

Park Lingezegen gelegen in de gemeente Overbetuwe tussen Arnhem en Nijmegen, is een inspirerend voorbeeld van hoe groene recreatieruimte samen ontwikkeld kan worden met woningbouw. Bij het ontwikkelen van het park is gekozen voor compact bouwen van de wijk, gecombineerd met een ruim uitloopgebied buiten de wijk en stad. Hierdoor biedt het park niet alleen een natuurlijke buffer, maar ook uitgebreide mogelijkheden voor recreatie. Het project is tot stand gekomen dankzij de samenwerking van diverse partijen, waaronder Waterschap Rivierenland, de gemeente Overbetuwe, Staatsbosbeheer en andere betrokken organisaties. Samen hebben zij bijgedragen aan de realisatie van een multifunctioneel en duurzaam park dat zowel bewoners als bezoekers ten goede komt.

³⁵ <https://www.gelderland.nl/themas/wonen-en-leven/woningen-en-bouwprojecten/gelders-aanbod-woonagenda>

5.2.7. Overige terreinen

Tot slot zijn er veel terreinen die voor één functie worden gebruikt, zoals sportterreinen, parkeerplaatsen en bedrijventerreinen. Door deze terreinen multifunctioneel in te richten kunnen ze vaker en voor meerdere doeleinden worden ingezet. Daarbij kan worden gedacht aan het toevoegen van meer groen en recreatieve basisvoorzieningen, zoals een toilet en picknicktafel, het integreren van wandel- en fietsroutes en openstelling voor evenementen.

Deze terreinen zijn geen volwaardig alternatief voor natuur- of recreatiegebieden, maar ze kunnen wel bijdragen aan de oplossing voor het toekomstig recreatieruimte tekort door als overgangsgebied tussen woonwijken en het groenblauwe ommeland te fungeren.

Twee inspirerende voorbeelden zijn:

- **Veluwe ontvangstlocaties:** op de Veluwe zijn ze bezig met de realisatie van Veluwe ontvangstlocaties. Dit zijn een beperkt aantal parkeerplaatsen en openbaar vervoerhaltes met voorzieningen (voornamelijk gelegen in de Gouden Randen) waar bezoekers gastvrij worden ontvangen. Via toeristische informatievoorziening worden bezoekers verleid om daar hun activiteit op de Veluwe te starten.
- **Arnhems Buiten:** dit voormalige KEMA-terrein aan de rand van Arnhem is getransformeerd van een afgesloten werkomgeving naar een uitnodigend en toegankelijke 'buitenplaats' waar gewerkt, gewoond en gerecreëerd wordt. Er zijn meerdere toegangspoorten geplaatst, zodat het terrein vanuit meerdere zijden toegankelijk is.

5.2.8. Conclusies

De totale opgave aan recreatieruimte is 6.400 ha. In potentie kan er ruim 12.000 ha recreatieruimte gerealiseerd worden door middel van multifunctioneel ruimtegebruik (zie tabel 5.1). Vooral in het agrarisch gebied is er veel ruimte om recreatie te ontwikkelen..

Tabel 5.1 Potentiële hectares recreatieruimte per type landgebruik

Type landgebruik	Potentiële recreatieruimte
(Nieuwe) natuur en watergangen	3.500 hectare
Agrarisch gebied	6.620 hectare
Begraafplaatsen	260 hectare
GGZ terreinen	Geen gegevens
Windturbineparken, zonneparken en volkstuinen	320 hectare
Stedelijk uitloopgebied	3.280 hectare
Totaal	13.980 hectare

5.3 Raming kosten recreatieve invulling

Tot slot geven we in deze paragraaf een indicatie van de kosten voor het realiseren van (nieuwe) groenblauwe ruimte voor recreatie. De cijfers zijn gebaseerd op landelijke bronnen en een onderzoek dat enkele jaren geleden in opdracht van de VeluweAlliantie werd uitgevoerd. Het op, het betreft een schatting van de kosten, bedoel als basis voor nadere uitwerking.

Om tot een indicatie van de kosten te komen hebben we gebruik gemaakt van enkele bronnen^{36,37} en zijn gesprekken gevoerd met recreatiebeheerders, zoals LeisurELands, Staatsbosbeheer en recreatieschap Park Hitland.

We geven hieronder een overzicht van bruikbare normkosten, we maken hierbij onderscheid in kosten voor beheer en onderhoud en éénmalige investeringen. De normkosten dienen als basis om mee te rekenen en de uiteindelijke schatting van de kosten te bepalen.

Normkosten beheer en onderhoud

Een aantal jaar geleden hebben wij in opdracht van de VeluweAlliantie berekend wat de daadwerkelijke uitgaven zijn voor het *beheer en onderhoud* van de recreatieve infrastructuur³⁸ op de Veluwe. Deze beheer- en onderhoudskosten zijn voor de recreatieve voorzieningen. Voor het beheren van extensieve recreatieve infrastructuur (basis op orde: natuurterreinen met beperkte recreatieve voorzieningen, zoals alleen een wandelpad met bankje en

prullenbak) is gemiddeld **€ 98 per hectare per jaar** benodigd. Het beheer en onderhoud van de intensieve recreatieve infrastructuur (top locaties: gebieden met veel recreatieve voorzieningen, zoals de recreatieplassen) bedraagt **€ 840 per hectare per jaar**.

Er zijn ook andere bronnen bekend voor kostprijzen van beheer en onderhoud. Zo heeft BIJ12 standaardkostprijzen voor de werkzaamheden natuur- en landschapsbeheer opgesteld. Ze hebben een standaardkostprijs voor recreatieve voorzieningen zoals wandelpad, fietspad, bebording, banken, wandel- en fietsbruggen, handwijzers en parkeerterreinen. Hierin is onderhoud voor prullenbakken bijvoorbeeld niet meegenomen. Zij gaan uit van circa **€ 61 per hectare per jaar** om dit te onderhouden. Deze norm is lager omdat beheerkosten van bijvoorbeeld prullenbakken hier niet in meegenomen zijn.

Bovenstaande normkosten omvatten beide niet het onderhoud en beheer voor groen voorzieningen. Door Staatsbosbeheer, Flux en Bureau Buiten is in 2023 onderzoek gedaan naar de ruimtelijke en financiële impact van buitenstedelijk groen. Hierbij zijn normkosten opgesteld voor het beheer en onderhoud van paden én groen. De normkosten hiervoor zijn **€ 3.800 per hectare per jaar**. Met deze normkosten wordt ook rekening gehouden dat 20% van de grondwaarde overblijft nadat deze ingericht is met groen. Deze kosten zijn op basis van het prijspeil 2022.

³⁶ Bij12. (2023) Standaardkostprijs directe werkzaamheden natuur- en landschapsbeheer

³⁷ Staatsbosbeheer, Flux en Bureau Buiten. (2023) Groene Verstedelijking – Onderzoek naar de ruimtelijke en financiële impact van buitenstedelijk groen.

³⁸ Onder recreatieve infrastructuur wordt verstaan:

1. **De basisstructuur:** fiets- en wandelpaden, bruggen, vaargeulen, openbare parkeerterreinen, basis bebording en voorzieningen zoals een bankje, prullenbak, en dagrecreatieterrain.
2. **Basisstructuur plus:** paden en wegen (ondergrond) voor ATB, ruiters en menners, routes en routestructuren en recreatieve bebording.

3. **Toezicht:** veiligheid en gastheerschap, zoals toezicht en handhaving (BOA), systematische boomcontrole ten behoeve van recreatie.
4. **Niet commerciële bouwwerken:** zoals uitkijktoren, uitkijkplatform, speeltoestellen, kunstobjecten, vogel- en wildkijkhutten, schaapskooien, boerderijen, etc.
5. **Bezoekers- en informatiecentra:** grootschalige voorzieningen inclusief bijbehorend parkeerterrein.

Schatting van de kosten voor beheer en onderhoud: een rekensom

Om te kunnen rekenen doen we een aanname: van de 6.400 hectare aan recreatieruimte krijgt 20% de ambitie van een top locatie en 80% die van 'de basis op orde'. De jaarlijkse kosten voor het beheer en onderhoud van de totale hoeveelheid recreatieruimte (6.400 ha) komt hiermee op € 1,6 miljoen per jaar. We zijn hierbij uitgegaan van de normkosten uit het Veluwe onderzoek, omdat deze kosten ook rekeningen houden met onderhoud van prullenbakken. Deze kosten houden daarentegen geen rekening met het onderhoud van groenvoorzieningen.

Aangezien de opgave betrekking heeft op groene recreatieruimte, moeten ook de groenvoorzieningen onderhouden worden. Het rapport van Flux neemt groenonderhoud ook mee in de berekeningen. Als we uitgaan van een ontwikkeling waarbij 20% een top locatie is, 30% pad met groenvoorziening is en 50% een 'basis op orde' gebied is, dan zijn de onderhoudskosten circa € 8,7 miljoen per jaar.

Conclusie

We schatten de beheer- en onderhoudskosten voor groen en recreatie op een bandbreedte van **€ 2 miljoen (recreatie) en € 9 miljoen (recreatie én groen) per jaar**. *Let op: de uitkomsten zijn sterk afhankelijk van welke recreatieve voorzieningen allemaal meegenomen worden en de hoeveelheid en type groen wat onderhouden moet worden.*

Naast de kosten voor beheer en onderhoud, zijn ook éénmalige kosten voor de investeringen in groen en recreatie geïnventariseerd.

Normkosten investering nieuwe recreatieruimte

Het Staatsbosbeheeronderzoek heeft ook normkosten opgesteld voor de benodigde investeringen per groentype. De volgende investeringskosten per hectare worden genoemd:

- Nieuw groen, de grondkosten en inrichtingskosten zijn € 167.000 per hectare.

- Het creëren van verbindingen, de grondkosten en inrichting pad en groen kost € 341.000 per hectare.
- Agrarisch gebied medegebruiken, de grondkosten en het wandelpad kost € 19.000 per hectare.
- Verbeteren van bestaande gebieden: verbeteren padenstructuur en nieuwe voorzieningen kost € 6.800 per hectare.

Deze kosten zijn gebaseerd op een prijspeil uit 2022. Ook houden deze kosten rekeningen met de vermindering van de grondwaarden. De kosten zijn indicatief en kunnen hoger of lager uitvallen afhankelijk van het materiaal- en groen type wat gebruikt wordt.

Schatting kosten voor éénmalige investeringen

Om te kunnen rekenen maken we de onderstaande aannames:

- 10% nieuw groen (verwerven en inrichten)
- 5% nieuwe verbindingen
- 5% agrarisch medegebruik
- 80% verbeteren van bestaande gebieden

De opgave zal grotendeels gelden voor bestaande gebieden die ook al infrastructuur of recreatieve voorzieningen bieden. Hierbij is de aanname gedaan dat dit het geval is voor 80% van de opgave. Voor ca. 20% is de aanname dat het gaat om nieuw groen, of nieuwe verbindingen of agrarisch medegebruik. Dan komen de éénmalige investeringskosten op circa € 257 miljoen uit.

Met een toenemende ambitie zal er meer geïnvesteerd worden. Bij de volgende ontwikkeling bedragen de investeringskosten ca € 362 miljoen:

- 20% nieuw groen
- 10% nieuwe verbindingen
- 10% agrarisch medegebruik

- 60% verbeteren van bestaande gebieden

Een schatting maken van de investeringskosten is erg lastig. Het opzetten van toplocaties is heel divers en dus lopen de investeringskosten ook erg uiteen. Indicatief kunnen we zeggen dat investeringskosten voor de basis zo'n **€ 257 miljoen tot €362 miljoen** zijn voor de opgave die in dit rapport is berekend.

Economische impact

Extra groenblauwe recreatieruimte zorgt niet alleen voor kosten, maar heeft ook een economische impact. Vitale vakantieparken heeft door Decisio³⁹ uit laten zoeken wat de economische impact van de Veluwe vakantieparken is. Door de directe en indirecte bestedingen van gasten en vakantieparkenorganisaties is de **totale economische impact € 756 miljoen** per jaar.

Zoals ook wordt geschetst in het onderzoek naar de ruimtelijke en financiële impact van buitenstedelijk groen helpt vergroening ook bij het beperken van de stijgende zorgkosten. Meer groen verbeterd de mentale en fysieke gezondheid. Een groene omgeving nodigt uit om te bewegen en ontspannen, dit vermindert overgewicht, diabetes type 2 en hart- en vaatziekten. Investeren in groenblauwe recreatieruimte helpt mee aan de preventie van zorg en dus vermindering van de zorgkosten.

Conclusie

De kosten voor het realiseren van de opgave van 6.400 hectare nieuwe recreatieruimte zijn fors. Het gaat om:

- Beheer- en onderhoudskosten voor groen en recreatie van **€ 2 miljoen (recreatie) tot € 9 miljoen (recreatie én groen)** per jaar.
- Eenmalige investeringskosten voor 'de basis' bedragen zo'n **€ 257 miljoen tot €362 miljoen**. Daar komen nog kosten bij voor de ontwikkeling van toplocaties.

³⁹ Decisio. (2024) Economische impact vakantieparken in de elf gemeenten in het programma Vitale Vakantieparken

De baten van toerisme en recreatie zijn omvangrijk:

- Door de directe en indirecte bestedingen van gasten en vakantieparkenorganisaties is de **totale economische impact € 756 miljoen** per jaar.

Aanbeveling

De kosten voor de realisatie van recreatieruimte hoeven niet alleen door toerisme en recreatie gedragen te worden. Door onderdeel te zijn van oplossingen rondom biodiversiteit, gezondheid, stedenbouw en klimaat kunnen budgetten vanuit die beleidsdomeinen worden aangewend.

Plus, investeren in recreatieruimte levert ook veel geld op in het gebied. De investeringen worden uiteindelijk terug verdient, door de (in)directe economische impact van bezoekers of door bijvoorbeeld verminderde zorgkosten.

6 Conclusies & aanbevelingen

In dit hoofdstuk staan de aanbevelingen voor het realiseren van meer ruimte voor recreatie op de Veluwe voor beleidsmakers en water- en natuurbeheerders. Allereerst hebben we de belangrijkste conclusies en opgaven op een rij gezet (paragraaf 6.1), gevolgd door aanbevelingen (paragraaf 6.2) en voorwaarden voor succes (paragraaf 6.3).

6.1 Conclusies & opgaven

De Veluwe is een groene oase. Op dit moment is er op de Veluwe per inwoner meer groene ruimte beschikbaar dan elders in Nederland. Echter, de groene ruimte is niet jaarrond opengesteld en toegankelijk én staat onder druk. Naar 2040 toe verwachten we een groei van het aantal inwoners en bezoekers. Hierdoor zal de druk op de groene recreatieruimte toenemen, en staat de Veluwe voor een grote uitdaging.

Kwaliteit behouden

Uitgangspunt van dit onderzoek is dat met het groeiend aantal inwoners en bezoekers, de hoeveelheid groene recreatieruimte per persoon minimaal gelijk blijft, dus niet achteruitgaat. Dit omdat de biodiversiteit nu al onder druk staat en de hoeveelheid groen de Veluwe juist zo aantrekkelijk maakt om te wonen, werken en recreëren. Het is dé kernkwaliteit van de Veluwe. Deze moet behouden blijven.

Opgave: een tekort van 6.400 hectare aan recreatieruimte

Ten opzichte van de huidige situatie is er in 2040 sprake van een tekort van ca. 6.400 hectare aan recreatieruimte. Dit is een forse oppervlakte, en omvat 9% van de huidige opengestelde recreatieruimte en 3% van het totale landoppervlak van de Veluwe.

Binnen de Gouden Randen van de Veluwe (dat is inclusief de agrarische gebieden centraal op de Veluwe) liggen kansen om extra recreatieruimte te creëren. Het kernwoord is spreiden; de inwoner van de Veluwe moet vaker in de wijk ontspanning in het groen zoeken en de bezoeker in de Gouden Randen recreëren in plaats van in de bossen of op de hei. Hierdoor kunnen de Gouden Randen ook (veel) meer profiteren van de positieve effecten van recreatie en toerisme op onder andere de leefbaarheid, gezondheid, werkgelegenheid en lokale economie. Ook in de Gouden Randen liggen natuurgebieden en landgoederen. Daardoor zijn de mogelijkheden niet onbeperkt en moet rekening worden gehouden met zowel de natuurwaarden als andere functies in deze gebieden.

Oplossing: multifunctioneel ruimtegebruik

Deze opgave staat niet op zichzelf. Vanuit diverse domeinen wordt aanspraak gemaakt op de beschikbare ruimte. Om alle plannen te realiseren is er veel meer grondgebied nodig. Daarom moet de strategie gericht zijn op multifunctioneel ruimtegebruik, waarbij meerdere functies naast elkaar bestaan in één gebied, zoals wonen, werken, recreatie, natuur en landbouw, in plaats van exclusief ruimte te reserveren voor recreatie. Het openstellen, toegankelijk én beleefbaar maken van *bestaande* ruimte is dan ook nodig om de Gouden Randen te (gaan) ontwikkelen. Dat kan op twee schaalniveaus; de **basis op orde** krijgen én een aantal **top locaties** realiseren.

Koppelkansen die we zien zijn:

- **Toegankelijkheid en beleving van natuur, rivieren en watergangen**, bijvoorbeeld uiterwaarden en schouwpaden;
- **Agrotoerisme**, van boerenlandpaden, landwinkels, tot recreatieve activiteiten bij de boer, zoals boerengolf en kamperen bij de boer;
- **Aantrekkelijkheid woonomgeving**, groen in de wijk, parken en paden vanuit de voordeur;
- **Meervoudig ruimtegebruik**, begraafplaatsen, GGZ terreinen, klimaatparken en volkstuinen als aantrekkelijke verbindingzones tussen woonwijken en het groene ommeland.

Recreatie meenemen in planvorming

Het is hoog tijd dat beleidsmakers en terreinbeheerders de urgentie van toegankelijk en beleefbaar groen en blauw serieus nemen. Er is steeds meer aandacht voor groen in ruimtelijke plannen, maar *recreatief groen* blijft het ondergeschoven kindje. Er wordt nauwelijks budget vrijgemaakt om groen ook toegankelijk en beleefbaar te maken. Dit moet veranderen. De praktijk leert dat de recreatiemogelijkheden pas ter sprake komen wanneer plannen al vastliggen of in een vergevorderd stadium zijn. Terwijl het belang van goede recreatieve voorzieningen ontzettend groot is voor de brede welvaart. Zoals in hoofdstuk 5 is aangetoond liggen er juist enorme kansen om recreatie te koppelen aan andere functies. Het Rijk, provincie, regio's, gemeenten én projectontwikkelaars hebben hierin een sleutelrol. Het is aan hen om binnen bestaande plannen budget vrij te maken voor recreatiemogelijkheden. Daarbij gaat het niet alleen om de inrichting van gebieden, maar ook om langjarig beheer en onderhoud. **Het is niet ingewikkeld, maar vereist wél actie én er is veel geld nodig om de basis op orde te krijgen en top locaties te realiseren.**

Geen nieuwe plannen nodig, wél eigenaarschap en regie

Er hoeven geen nieuwe recreatieplannen te komen. Zorg dat recreatie wordt meegenomen in de gebiedsontwikkeling agenda's, met een duidelijke paragraaf én toereikend budget. Recreatie moet een integraal onderdeel zijn van elk gebiedsproces, zodat het kan bijdragen aan oplossingen. De recreatiedruk zal de komende jaren alleen maar toenemen. Niets doen is geen optie en leidt onherroepelijk tot overbelasting van kwetsbare gebieden en problemen.

De verantwoordelijkheid ligt primair bij overheden, omdat recreatie in de buitenlucht een publieke taak is, maar alle betrokken partijen moeten hun steentje bijdragen. De druk op de Veluwe vraagt om samenwerking en eigenaarschap. Acties van de één, zoals het afsluiten van een gebied, hebben direct impact op anderen. Een integrale aanpak is dan ook cruciaal.

Kies het juiste schaalniveau: deelregio's als sleutel tot succes

De Veluwe als geheel is een te groot en diffuus schaalniveau om effectief beleid te voeren. De flankgebieden zijn te divers in karakter en uitdagingen om met één generieke aanpak te benaderen. Tegelijkertijd is het niveau van individuele gemeenten te beperkt om daadwerkelijk impact te maken.

De uitvoering moet in onze ogen dan ook plaatsvinden op regionaal niveau: Kop van de Veluwe, Stedendriehoek, Groene Metropoolregio, Foodvalley en de regio Ermelo-Harderwijk-Putten-Zeewolde. Hier komen lokale dynamiek en regionale samenhang immers samen.

6.2 Aanbevelingen

We raden aan om met de volgende aanbevelingen aan de slag te gaan.

Werkgroep samenstellen en uitvoeringsprogramma opstellen

Stel een werkgroep samen die een concreet uitvoeringsprogramma gaat opstellen naar aanleiding van dit rapport. Bij de werkgroep moeten in ieder geval de provincie, regio's, gemeenten, waterschappen en terreinbeherende organisaties worden betrokken, met één regiehouder die samenhang bewaakt, voortgang stimuleert en de recreant centraal stelt. De werkgroep moet aan de slag met twee opdrachten:

1. Onderzoek wat ervoor nodig is om **recreatie mee te nemen in ruimtelijke planvorming**. Wij adviseren om recreatie stevig te verankeren in beleid door provinciale en gemeentelijke verordeningen aan te vullen met een recreatieparagraaf én groennorm die ingaat op de toegankelijkheid en beleefbaarheid van groen. Groennormen bestaan wel, maar hierbij wordt vaak geen rekening gehouden met recreatieve wensen en behoeften (een

‘recreatienorm’)⁴⁰. De provincie moet een instrument zoals ‘Groen Groeit Mee’⁴¹ ontwikkelen, dat breder inzetbaar is dan alleen de verstedelijkingsopgave en alle ruimtelijke koppelkansen benut. Sluit hiervoor aan bij bestaande initiatieven⁴².

2. **Regel financiering** voor het realiseren van meer recreatieruimte. Bepaal eerst de methode en wie moet bijdragen. Reken vervolgens meer gedetailleerd uit hoeveel geld nodig is om de benodigde 6.400 hectare recreatieruimte te realiseren én onderhouden. En werk daarbij uit wat het op kan leveren, zowel qua **economische impact, werkgelegenheid als maatschappelijke effecten**. Het laatste geeft waardevolle munitie om het belang te onderstrepen.

Toegankelijk en beleefbaar groen in vergunningsverlening

In het verlengde van bovenstaande aanbeveling raden wij aan om ook te kijken naar de verankering van toegankelijk en beleefbaar groen in vergunningsverlening. Bij initiatieven binnen de Gouden Randen moet in de vergunning worden afgedwongen dat deze rekening houden met groen dat voor iedereen toegankelijk en beleefbaar is.

Toon eigenaarschap

Alle gebiedspartners moeten eigenaarschap tonen, want acties van de één hebben invloed op de ander. Overheden zijn primair aan zet, want openluchtrecreatie is een publieke taak⁴³, vooral wanneer het gaat om de basis op orde krijgen; het toegankelijk maken en beheren van recreatieve buitenruimtes voor het algemene publiek. Bij de ‘top locaties’ zijn nadrukkelijk ook private partijen aan zet om extra beleving te realiseren en daarmee ook een verdienmodel voor zichzelf te creëren.

Daarom moet dit vraagstuk integraal worden opgepakt, met een duidelijke regiehouder die ervoor zorgt dat deze uitdaging niet ondersneeuwt tussen andere prioriteiten.

Stel een uitnodigingskader op

Idealiter zou elk ruimtelijk plan een recreatieparagraaf moeten bevatten waarin de mogelijkheden voor recreatie concreet worden uitgewerkt. Om dit te vereenvoudigen, is het wenselijk een uitnodigingskader te ontwikkelen dat suggesties biedt voor kansrijke recreatievormen en manieren om recreatie te integreren in ruimtelijke plannen.

Zorg voor inspiratie

Ontwikkel inspiratiekaarten die laten zien waar specifieke recreatiemogelijkheden in de Gouden Randen gewenst zijn, zowel qua ‘basis op orde’ als ‘top locaties’. Bied daarnaast gerichte ondersteuning aan agrariërs, verenigingen of andere grondeigenaren met praktische hulpmiddelen die uitleggen hoe zij hun bedrijf of terrein kunnen openstellen voor recreatie. Deze hulpmiddelen moeten informatie bevatten over kansrijke recreatiemogelijkheden, (kennis)partners en beschikbare subsidies. Zo wordt het voor deze grondeigenaren eenvoudiger om stappen te zetten richting het faciliteren van recreatie.

Zorg écht voor een goed alternatief

Een boerenlandpad is geen volwaardig alternatief voor een wandeling over de Veluwe heide. Om extra ruimte voor recreatie te creëren én te voorkomen dat de toenemende recreatiedruk op het Massief neerkomt, moeten de Gouden Randen écht aantrekkelijk worden gemaakt. Dit betekent dat ze moeten beschikken over voldoende kwaliteit, aantrekkelijkheid, diversiteit én

⁴⁰ Er wordt op landelijke schaal wel over nagedacht vanuit het Collectief Natuurinclusief, zie <https://www.collectiefnatuurinclusief.nl/>.

⁴¹ Zie pagina 36.

⁴² De provincie Gelderland wil sturing aanbrengen via de provinciale omgevingsverordening. Bron: beleidskader toerisme en recreatie 2024.

⁴³ Volgens artikel 22 van de grondwet is het een overheidstaak om voorwaarden te scheppen voor de vrijetijdsbesteding van de burgers.

capaciteit. Een enkele opengestelde boerderij is daarbij niet voldoende. Het verschil wordt gemaakt door de combinatie van koppelkansen, zoals beschreven in hoofdstuk 5. Om dit te realiseren is budget nodig, bijvoorbeeld in de vorm van een stimuleringsfonds voor initiatiefnemers die goede plannen hebben. Maar ook ruimte in regelgeving én een uitnodigende houding ten opzichte van ondernemers, die daarmee het economische fundament kunnen leggen onder de recreatielandschappen van de toekomst.

Goede propositie Gouden Randen

De (meeste) Gouden Randen missen een sterke propositie, ondanks het bestaande aanbod. Ontwikkel een overtuigende propositie en start met gerichte bestemmingsmarketing.

Sluit aan bij kansrijke initiatieven zoals het Derde Waterverhaal

Een goed voorbeeld van een kansrijke propositie is het Derde Waterverhaal dat belevingsconcepten van de IJssel centraal stelt. Dit 'verhaal' biedt kansen voor de lokale vrijetijdseconomie. Tegelijkertijd draagt het beleefbaar maken van ruimte nabij de rivier ook bij aan het verminderen van de druk op de Veluwe (het Massief). Kortom, recreatie als oplossing. Het mooie aan dit voorbeeld is ook dat overheden regie nemen om samen met andere (ook private) stakeholders tot realisatie te komen.

Maak openstelling lonend

Het is tijd om recreatie te integreren in groenblauwe diensten, zodat het voor grondeigenaren in de Gouden Randen vanzelfsprekend wordt om wandelpaden en recreatieve voorzieningen op hun erf of percelen toe te staan. Dit vereist niet alleen beleid, maar ook een aantrekkelijk verdienmodel voor (nieuwe) aanbieders. Om dit te realiseren kan worden gedacht aan:

- Middelen (en draagvlak) voor de aanleg en het onderhoud van gebiedsgerichte recreatieve infrastructuur, zoals het verruimen van de klompenpadregeling.

- Recreatiebudgetten te koppelen aan groenblauwe dooradering, met de provincie die gelden beschikbaar stelt om dit te ondersteunen. Daarnaast moet de financiering van deze initiatieven breder worden opgezet. Betrek de recreant, bijvoorbeeld door vignetten, parkeerkosten en andere gebruikersbijdragen. Ook ondernemers kunnen bijdragen, bijvoorbeeld door een fonds op te zetten voor de ontwikkeling, het onderhoud en beheer van de groenblauwe recreatieve infrastructuur. Een deel van de toeristen-, of forenzenbelasting kan daar ook voor worden gereserveerd.

De grote terreinbeherende organisaties geven aan dat er momenteel onvoldoende middelen zijn om de basis op orde te houden, wat leidt tot de neiging om de basisinfrastructuur te versoberen. Dit is onacceptabel. Het is cruciaal om de openstelling financieel aantrekkelijk te maken en te zorgen dat het bijdraagt aan een duurzame toekomst voor zowel recreatie als natuurbeheer. Een uitbreiding van de SNL-regeling kan hierbij een belangrijke oplossing zijn.

Voorkom overlast door recreanten

Stel duidelijke voorwaarden aan gedrag van recreanten door middel van goede voorlichting, goede recreatieve infrastructuur, gedragscampagnes, maar ook handhaving. Ga sturen op gewenst gedrag door voorzieningen toe te voegen die bijdragen aan bestemmingsmanagement, zoals bordjes, paden, markeringen, bankjes, et cetera. Maak de recreant zelf ook onderdeel van de oplossing.

Het Vakantieland van de Toekomst

In dit rapport ligt de focus op dagrecreatie in het (publieke) groen. Verblijfsrecreatie maakt geen onderdeel uit van de analyses. Maar hoe ziet de verblijfsrecreatie er over twintig jaar uit? Mogelijk ontwikkelt zich op gebiedsniveau een nieuw verdienmodel waarin sprake is van een menging van wonen, werken, zorg en recreatie? Verblijfsrecreatie kan wel eens een belangrijke rol gaan spelen in de vakantielandschappen van de toekomst en daarmee in de oplossing van 'ruimte voor recreatie' op de Veluwe.

6.3 Randvoorwaarden voor succes

Tot slot nog enkele randvoorwaarden die bepalend zijn in het aanpakken van deze opgave.

6.3.1. Aandacht voor de verschillende type recreanten

Bij het zoeken naar oplossingsrichtingen om extra recreatieruimte te creëren op de Veluwe is het ook noodzakelijk om te kijken naar wie de potentiële gebruiker is. Een inwoner van de Veluwe heeft waarschijnlijk andere recreatiebehoeften en vertoont ander recreatiegedrag dan een bezoeker van verder weg. Daarnaast is te verwachten dat de ene doelgroep makkelijker te beïnvloeden is dan de andere. Daarom zijn voor alle potentiële gebruikersgroepen voldoende recreatiemogelijkheden nodig die aansluiten bij hun behoeften en gedrag om de opgave te beslechten. Voor meer toelichting zie bijlage

6.3.2. Aandacht voor aanzuigende werking Gouden Randen

Tijdens de uitwerking van dit rapport is gesproken met diverse partijen. Meerdere partijen gaven aan dat de mogelijkheden in de Gouden Randen niet oneindig zijn. Ook daar liggen kwetsbare stukken natuur en zijn functies die niet samengaan met recreatie en toerisme. Daarom moet bij ontwikkeling van de Gouden Randen rekening worden gehouden met de draagkracht van het gebied om te voorkomen dat er nieuwe problemen ontstaan.

Daarnaast maken partijen zich zorgen over de aanzuigende werking op het Veluwemassief die de ontwikkeling van de Gouden Randen kan hebben. Dit risico wordt groter als de Gouden Randen nieuwe doelgroepen aantrekken die de Veluwe nog niet kennen. Er bestaat een kans dat bezoekers hun bezoek aan de flankgebieden combineren met een bezoek aan het bos- en heidegebied. Hier moet rekening mee worden gehouden, evenals met de mogelijke toename van verkeersbewegingen door de groeiende populariteit van de flankgebieden. Bij de ontwikkeling van de Gouden Randen is het daarom belangrijk om drukke (verkeers)locaties op de Veluwe zoveel mogelijk te ontzien. Duidelijke

informatievoorziening over én in het gebied is nodig om gewenst recreatief gedrag te stimuleren.

6.3.3. Recreatieruimte in de deelgebieden

We hebben ook gekeken naar de recreatieruimte opgave per deelgebied van de Veluwe. Elk deelgebied heeft een andere opgave aan recreatieruimte, maar recreanten en toeristen laten zich niet beperken door gebiedsgrenzen. Het creëren van meer recreatieruimte moet daarom integraal worden opgelost, maar de invulling kan wel per deelgebied verschillen, want het ene gebied heeft bijvoorbeeld meer platteland en het andere gebied meer bebouwing. Daarnaast heeft elk deelgebied zijn eigen identiteit, gevormd door landschap, cultuurhistorie en gebruik. Door recreatieve ontwikkelingen af te stemmen op deze identiteit, kunnen onderscheidende en aantrekkelijke belevingsgebieden worden gecreëerd.

6.3.4. Er is geld nodig

Het creëren van extra recreatieruimte staat of valt met de financiële middelen. Er is geld nodig om de plannen te realiseren. En als de plannen zijn gerealiseerd moet niet worden vergeten dat alle recreatieve voorzieningen beheerd en onderhouden moeten worden. Hier moeten aan de voorkant afspraken over worden gemaakt.

7 Bijlagen

Bijlage 1: Begeleidingsgroep

Voor het onderzoek is een begeleidingsgroep samengesteld. Hierin participeerden ambtelijk vertegenwoordigers uit de VeluweAlliantie:

- Agnes Holtjer – Provincie Gelderland
- Rémon Ridder – Gemeente Brummen
- Anoeke Petit – Gemeente Arnhem
- Saskia de Heij – Gemeente Ede
- Ronald Löhr – Vitale Vakantieparken
- Naomi Maarseveen – Gemeente Ermelo

⁴⁴ Er zijn geen openbare bronnen beschikbaar over welke gebieden wel/niet zijn opengesteld voor bezoekers. Dit is een (uitgebreide) inventarisatie. Omdat dit voor het Veluwemassief (als onderdeel van de recreatiezonering) al is geïnventariseerd, verwachten we dat we een goed beeld schetsen

Bijlage 2: Verantwoording

In deze bijlage wordt de werkwijze van de recreatieruimte ratio's beschreven.

1. Huidige situatie

Recreatieruimte

Om de recreatieruimte per inwoner voor de huidige situatie te berekenen (hoofdstuk 2) hebben we het volgende gedaan:

- In GIS hebben we, op basis van de Basisregistratie Grootschalige Topografie (BGT) en Basisregistratie Topografie (BRT) de huidige oppervlakte aan recreatieruimte berekend. Zie een uitgebreide toelichting van deze GIS-analyse rechts in beeld.
- Aangezien niet alle gebieden op de Veluwe opengesteld zijn voor bezoekers (bijv. in de recreatiezonering), hebben we vervolgens de niet-opengestelde gebieden 'verwijderd' uit de recreatieruimte. We hebben – zo goed als mogelijk⁴⁴ – de niet-opengestelde gebieden geïnventariseerd en verwijderd.
- De oppervlakte aan (opengestelde) recreatieruimte hebben we vervolgens in kaart gebracht per persoon op de Veluwe, waarbij we rekening houden met verschillende gebruikersgroepen: inwoners, toeristen en dagjesmensen (zie kopje 'gebruikersgroepen').

van de niet-opengestelde gebieden. Aanvullend op de recreatiezonering hebben we de niet-opengestelde gebieden geïnventariseerd bij terreinbeheerders.

Toelichting GIS-analyse voor het in kaart brengen van recreatieruimte:

De recreatieruimte is door middel van GIS in kaart gebracht. Hiervoor hebben we gebruik gemaakt van de basisregistraties in Nederland (BGT en BRT). De afbakening is destijds met de begeleidingsgroep afgestemd. Zie hieronder de toelichting:

- *Basisregistratie Grootchalige Topografie (BGT).* De BGT is de gedetailleerde grootschalige basiskaart van Nederland. De gegevens zijn tot op 20 centimeter nauwkeurig en bevat daardoor veel details over de inrichting van de fysieke omgeving. Alle fysieke objecten in de leefomgeving zijn hier tot in detail in vastgelegd, zoals groen, maar ook bijvoorbeeld gebouwen, wegen en water.
 - De BGT is om die reden gebruikt als basis om groenblauwe percelen te selecteren die wij zien als recreatieruimte.
 - Het gaat om de volgende BGT objecten: loofbos, gemengd bos, naaldbos, heide, struiken, duin, grasland overig, moeras, rietland, kwelder, groenvoorziening, zand, watervlakte⁴⁵.
 - Er zijn echter ook bepaalde gebieden die wel deze groenblauwe kenmerken hebben, maar vanwege de functie van zo'n gebied niet wordt gezien als recreatieruimte volgens onze afbakening, denk aan vakantieparken of attractieparken, zonneparken, etc. Dat hebben we door middel van de BRT eruit gefilterd, zie ook volgende bullit:
- *Basisregistratie Topografie (BRT):* De BRT is de landelijke verzameling digitale, topografische bestanden van heel Nederland op verschillende schaalniveaus. De BRT staat ook wel bekend als TOPNL-kaart. De kaart toont veel verschillende topografische elementen, waaronder de functies van gebieden.
 - We hebben een aantal functies geselecteerd die wij niet zien als recreatieruimte, omdat deze bijv. geen recreatieve functie

hebben, niet openbaar zijn of commercieel zijn. Deze geselecteerde functies zijn vervolgens verwijderd uit 'recreatieruimte' zoals geselecteerd op basis van de BRT.

- Het gaat om de volgende functies: Attractiepark, bedrijventerrein, begraafplaats, bungalowpark, camping, kampeerterrein, campus, caravanpark, circuit, crossbaan, dierentuin, safaripark, eendenkooi, haven, helikopterlandingsterrein, kartingbaan, kazerne, legerplaats, milieustraat, oliewinning, openluchtmuseum, productie-installatie, skibaan, slipschool, sluizencomplex, sportterrein, sportcomplex, stortplaats, tennispark, transformatorstation, tuincentrum, vakantiepark, verzorgingsplaats, viskwekerij, vliegveld, luchthaven, volkstuinten, waterkering, werf, woonwagencentrum, ijsbaan, ziekenhuiscomplex, zonnepark, zuiveringsinstallatie, zweefvliegveldterrein, zwembadcomplex.
- Met deze nieuwe laag als basis (BGT, met daaruit de BRT functies verwijderd) is vervolgens gekeken welke percelen zijn geclassificeerd als natuurgebied, recreatiegebied, park/plantsoen. Deze gebieden zijn sowieso behouden. Voor de overige gebieden geldt dat we hebben gekeken naar de oppervlakte van gebieden. Om te voorkomen dat alle losse percelen met een beperkte oppervlakte worden gezien als recreatieruimte, hebben we alle gebieden die niet de functie van natuurgebied, recreatiegebied, park/plantsoen hebben én die aaneengesloten kleiner zijn dan 1ha, verwijderd uit de recreatieruimte.
- Dat heeft geleid tot de basis aan oppervlakte recreatieruimte.
- Om echter de *opengestelde* recreatieruimte in kaart te brengen, hebben we de gebieden verwijderd die vanuit de recreatiezonering niet zijn opengesteld en de gebieden die we vanuit terreinbeheerders hebben

⁴⁵ Voor 'water' geldt specifiek dat we alleen watervlaktes hebben meegenomen die recreatief gebruikt kunnen worden. Dat wil zeggen: alleen de watervlaktes (BGT) die een recreatiegebied (BRT) zijn of waar gevaren mag worden (recreatieve vaarroutes) zijn meegenomen.

geïnterpreteerd (denk aan de groenstroken langs de snelweg vanuit RWS, afgesloten gebieden van Staatsbosbeheer, etc.).

Gebruikersgroepen

De oppervlakte aan (opengestelde) recreatieruimte hebben we vervolgens in kaart gebracht per persoon op de Veluwe, waarbij we rekening houden met verschillende gebruikersgroepen: inwoners, toeristen en dagjesmensen.

- *Inwoners*: aantal inwoners op basis van CBS⁴⁶
- *Toeristen*: op basis van de capaciteit van het aantal bedden⁴⁷. De hoogst mogelijke capaciteit is de capaciteit in augustus, wanneer de meeste bedrijven open zijn.
- *Dagjesmensen*: aantal activiteiten uitgevoerd door Nederlandse bezoekers niet wonend op de Veluwe⁴⁸.
- Waarvan 58% van de ondernomen activiteiten buiten⁴⁹ plaatsvonden en 2,3% van de ondernomen activiteiten op het water⁵⁰ plaatsvinden. We doen hierbij de aanname dat één persoon één buitenactiviteit onderneemt en het aantal buitenactiviteiten dus gelijk staat aan het aantal dagjesmensen. Omdat dit gaat over het aantal op jaarbasis, maar we in recreatieruimte kijken naar het aantal personen dat gebruik kan maken van de recreatieruimte per dag, hebben we het aantal activiteiten op jaarbasis gedeeld door 365 dagen. Dit gaat uit van een evenredige verdeling van het aantal bezoekers per dag.

2. Toekomstige situatie

Om de recreatieruimte voor de toekomstige situatie te berekenen (hoofdstuk 3) hebben we een inschatting gemaakt van het aantal personen per gebruikersgroep (inwoners, toeristen, dagjesmensen) in 2040.

Gebruikersgroepen

- *Inwoners*: op basis van de prognose van CBS/PBL hebben we het aantal inwoners per 2040 in kaart gebracht⁵¹.
- *Toeristen*: de capaciteit uit de huidige situatie is uitgebreid met een prognose op basis van het aantal verblijfs gasten (trendlijn berekening voor drukste maand, waarbij de ontwikkeling uit het verleden⁵² wordt gebruikt om de verwachte groei te berekenen). De toename aan gasten is opgeteld bij de capaciteit, waarbij we ervan uitgaan dat het aantal extra verblijfs gasten zich vertaalt in extra capaciteit.
- *Dagjesmensen*: we zijn ervanuit gegaan dat het huidige aantal dagjesmensen in de drukste maand evenredig toeneemt als de inwoners van Nederland tussen 2023 en 2040⁵³.

Recreatieruimte

- De huidige oppervlakte aan opengestelde recreatieruimte hebben we vervolgens in kaart gebracht voor het *toekomstig* aantal personen op de Veluwe, waarbij we trapsgewijs de bezoekersgroepen bij elkaar optellen (inwoners, inwoners en toeristen, inwoners, toeristen en dagjesmensen).

⁴⁶ CBS. (2023) Regionale prognose 2023-2050; bevolking, intervallen, regio-indeling 2021

⁴⁷ CBS. (2023) Logiesaccommodaties; capaciteit, accommodaties, bedden, regio en LDA (2024) Landelijke database logiesaccommodaties

⁴⁸ NVTO cijfers uit VisitVeluwe (2024) Kerncijfers Toerisme & Recreatie

⁴⁹ Hieronder vallen de volgende activiteiten: wandeling, fietstocht, ontspannen/recreëren in de openbare ruimte, joggen/hardlopen, wielrennen en mountainbiken.

⁵⁰ Hieronder vallen de volgende activiteiten: zwemmen, vissen, kanoën e.d., surfen e.d., varen e.d. en een vaartocht maken.

⁵¹ Zie voetnoot 46

⁵² NBTC. (2023) Gasten en overnachtingen 2013-2023 per corop-gebied

⁵³ Toename berekend op basis van CBS. (2023) Regionale prognose 2023-2050; bevolking, intervallen, regio-indeling 2021

3. Opgave recreatieruimte

De opgave aan recreatieruimte (hoofdstuk 4) hebben we als volgt berekend:

- Met het oog op de toenemende vraag, hebben we het tekort aan recreatieruimte berekend. We gaan er in deze berekening vanuit dat de huidige situatie aan recreatieruimte moet worden behouden en dat er dus extra ruimte bij moet komen om te compenseren voor de toenemende vraag.
- Dit leidt tot een opgave: wat is er nodig (in oppervlakte) aan recreatieruimte voor de Veluwe en specifiek in de Gouden Randen?

4. Bandbreedte

De bandbreedte (hoofdstuk 4) hebben we gekeken naar het gemiddeld aantal bezoekers. Dit is als volgt berekend:

- *Inwoners:* Het aantal inwoners is hetzelfde als op het drukste moment. Inwoners wonen in het gebied en kunnen op elk moment gebruik maken van de recreatieruimte, daarom worden alle inwoners meegenomen.
- *Toeristen:* We kunnen er niet vanuit gaan dat alle bedden bezet zijn, daarom is over de het aantal toeristen berekend door middel van een bezettingsgraad van 23%⁵⁴. Daarnaast is net zoals in de toekomstige situatie is de capaciteit uitgebreid met een prognose (gebaseerd op een heel jaar omgerekend naar dag). De toename aan gasten is opgeteld bij de capaciteit, waarbij we ervan uitgaan dat het aantal extra verblijfs gasten zich vertaalt in extra capaciteit. In dat geval zien we een op een gemiddelde dag 29.989 toeristen.
- Voor de dagjesmensen is het aantal jaarbezoekers omgerekend naar één dag. Dan komen we op gemiddeld 66.917 dagjesmensen.

⁵⁴ Dit is de best beschikbare bezettingsgraad voor de verblijfsrecreatie op de Veluwe.

Bijlage 3: Aanvulling randvoorwaarden voor succes

Dagrecreant inwoner Veluwe

De bijna 1 miljoen inwoners van de Veluwe zijn de belangrijkste recreant op de Veluwe. De meeste vrijetijdsactiviteiten worden namelijk in de directe woonomgeving ondernomen. Daarmee zorgen inwoners ook voor de hoogste recreatieve druk.

Het recreatiegedrag van inwoners bestaat vaak uit vaste activiteiten, zoals een terugkerend ommetje met de hond, vast hardloopronkje en fietstocht naar de schaapskooi met de kinderen. Het is lastig om deze vaste patronen te doorbreken en bezoekgedrag te sturen. Zeker als het Veluwemassief de achtertuin is waar regelmatig in wordt gerecreëerd. Bovendien is het niet wenselijk dat meer inwoners de auto pakken en het Massief doorkruisen om elders te recreëren. Idealiter worden de recreatiebehoeften van inwoners daarom zoveel als mogelijk in de directe omgeving opgevangen.

De uitdaging is om te zoeken naar alternatieven in de directe omgeving door te zorgen voor voldoende beleefbaar groen in de wijk en multifunctioneel gebruik van andere ruimten, zoals sport- of industrieterreinen. Ook agrotourisme – fietsen en wandelen over het platteland en langs watergangen – is kansrijk voor deze gebruikersgroep.

Dagrecreant van buiten

Hiermee bedoelen we de dagrecreant die niet woonachtig is op de Veluwe, maar wel naar de Veluwe gaat om te recreëren, bijvoorbeeld inwoners uit de Veluwe randgemeenten. De één zal vaker komen dan de ander. Hoeveel afstand ze overbruggen zal afhankelijk zijn van de activiteit. Een deel van het bezoek kan worden afgevangen in de Gouden Randen, maar een deel waarschijnlijk niet. Aantrekkelijke basisvoorzieningen én top locaties in de Gouden Randen die goede kwaliteit, voldoende diversiteit (dus in meerdere

⁵⁵ TVAN. (2019) Capaciteit en bezetting 2013-2019 per corop-gebied

recreatiebehoeften voorzien) en voldoende vermaak bieden kan deze dagrecreant verleiden om vaker voor het alternatief te kiezen.

En voor deze doelgroep is het ook ontzettend belangrijk dat er voldoende beleefbaar groen is in de directe woonomgeving (parken, plantsoenen, groen in de wijk), zodat bezoekers uit randgemeenten zoveel als mogelijk in hun eigen omgeving recreëren en niet met de hond in de auto richting Veluwe rijden om een rondje te wandelen.

Toeristen

Tot slot de toeristen. Dit zijn de bezoekers die minimaal één nacht doorbrengen op de Veluwe. Deze groep is minder bekend met de Veluwe en kan naar verwachting het best worden gestuurd. Alleen al via de infrastructuur, omdat ze letterlijk de weg niet kennen. Dit gaat dan met name om de échte toerist die voor een kortdurend toeristisch bezoek op de Veluwe verblijft. Met goede campagnes, informatie, bewegwijzering en aantrekkelijke alternatieven kan deze groep worden verleid een deel van hun verblijf in de Gouden Randen door te brengen.

Er zijn echter ook veel huisjesparken op de Veluwe met vaste gasten. Deze vaste gasten zijn qua gedrag waarschijnlijk vergelijkbaar met eigen inwoners en dus moeilijker te sturen. Om de toerist en vaste gast te verleiden moet worden gezorgd voor genoeg groenblauwe uitloopgebieden, waarin kan worden gerecreëerd, rondom huisjesparken.

